

HISTORIJSKO-GEOGRAFSKE
I GEOPOLITIČKE
KONSTANTE JADRANA I
JADRANSKOG PROSTORA U
KONTEKSTU BRAUDELOVE
VIZIJE SREDOZEMLJA

HISTORICAL-
GEOGRAPHICAL AND
GEOPOLITICAL CONSTANTS
OF THE ADRIATIC AND
ADRIATIC REGION
IN THE CONTEXT OF
BRAUDEL'S VISION OF THE
MEDITERRANEAN

Petar Elez

Državni arhiv u Vukovaru / State Archive Vukovar
Županijska 5
HR - 32000 Vukovar
elezpetar@gmail.com

UDK / UDC:
930.2(497.5)(210.5)"15"
911.3:94(497.5)(210.5)"15"
911.3:32(497.5)(210.5)"15"
Pregledni rad / Review article
Primljeno / Received: 18. 11. 2015.

ABSTRACT

U radu se razmatra doprinos Braudelova djela *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II.* razumijevanju i tumačenju temeljnih obilježja jadranske geopolitike tijekom povijesti. Težište je pritom stavljeno na historijsko-geografsku i geostratešku valorizaciju povijesne uloge ključnih nadzornih točki u kontroli i zaštiti glavnih longitudinalnih i transverzalnih jadranskih pomorskih koridora, kao i na geostratešku analizu odnosa Jadrana spram ostatka Sredozemlja te napose spram njegovih bližih i daljih kontinentalnih zaleđa.

Ključne riječi: F. Braudel, povijest dugog trajanja, prirodno-geografska osnova, Sredozemlje, Jadran, kontinentalno zaleđe, historijska geografija, geopolitika

ABSTRACT

This work deals with the contribution of the Braudel's work *The Mediterranean and the Mediterranean World in the age of Philip II* to understanding and interpretation of the basic characteristics of the Adriatic geopolitics through history. The focus is on the historical - geographical and geostrategical valorization of the historical role of crucial vantage points in control and protection of main longitudinal and transversal Adriatic maritime corridors as well as on the geostrategical analysis of relations of the Adriatic with the rest of the Mediterranean and particularly with its closer and more distant continental hinterlands.

Key words: F. Braudel, *longue durée*, natural-geographical basis, Mediterranean, Adriatic, continental hinterland, historical geography, geopolitics

I.
UVOD

Sredozemno je more oduvijek, kao geografska poveznica triju kontinenata (Europe, Azije i Afrike), pa samim time i kao jedinstveno područje kontakata, utjecaja i prožimanja pojedinih kultura, vjera, ekonomskih i političkih struktura, entiteta i procesa, bilo u žarištu interesa povijesne znanosti te s njom povezane historijske geografije kao zasebne geografske znanstvene discipline.¹ Pri tome treba istaknuti da je mediteranski prostor za brojne povjesničare, počevši od Herodota, dugo predstavljao glavnu pozornicu povijesnih događaja koje su opisivali i tumačili, pri čemu se veća ili manja (ali uvijek nedostatna) pažnja poklanjala analizi geografskih, socioloških, društveno-gospodarskih i drugih, na prvi pogled skrivenih čimbenika koji su međutim značajno (ako ne i presudno) utjecali na tijek povijesnih zbivanja i procese s njima povezane.

Do radikalnih promjena u izboru povijesnih tema i metodologije dolazi tijekom 20. stoljeća. Tada nastaju neka od kapitalnih djela moderne europske historiografije. Novi, interdisciplinarni pristupi njihovih autora nerijetko se primjenjuju upravo u kontekstu istraživanja raznih motrišta sredozemne prošlosti.

Prekretničku i vjerojatno najutjecajniju povijesnu studiju u tom smislu predstavlja djelo francuskog povjesničara Fernanda Braudela *La méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II* (*Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II.*) iz 1949. Ono je u duhu francuske škole Anala (eponimni časopis *Annales d'histoire économique et sociale* kontinuirano se objavljuje još od 1929.), odnosno u društvenim i humanističkim znanostima široko prihvaćenog modela strukturalizma, predstavljalo ne samo oglednu studiju multidisciplinarnoga povijesnog istraživanja nego i odmak od tzv. velike povijesti čiji su nositelji istaknuti pojedinci (npr. španjolski kralj Filip II.), a referentne točke pojedini "presudni" događaji (npr. Bitka kod Lepanta 1571.).

Djelo međutim, osim napredne povijesne metodologije i radikalnog preusmjerenja interesa istraživača s događajne povijesti prema povijesnim procesima i rekonstrukciji svakodnevice "anonimnog"

I.
INTRODUCTION

As a geographical connection between three continents (Europe, Asia and Africa) and therefore a unique area of contacts, influences and interaction of cultures, religions, economic and political structures, the Mediterranean Sea has always been in the center of interest of the historical science and related historical geography as a separate geographic scientific discipline.¹ It is worth mentioning that many historians, starting from Herodotus, saw the Mediterranean area as the main stage of historical events which they described and interpreted. In that process more or less (but regularly not enough) attention was paid to analysis of geographical, sociological, socio-economic and other factors, hidden at first sight, which affected significantly (if not decisively) the course of historical events and related processes.

Radical changes in the selection of historical themes and methodology happened only during the 20th century. That was when some of the capital works of the modern European historiography were written. New interdisciplinary approach was often used in the context of research of various viewpoints of the Mediterranean past by their authors.

The work of the French historian Fernand Braudel *La méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II* (*The Mediterranean and the Mediterranean World in the age of Philip II*) published in 1949 represents a milestone and probably most influential historical study in that sense. In accordance with the principles of the French Annales School (eponymous journal *Annales d'histoire économique et sociale* has been published continuously from 1929), i.e. in social and humanistic sciences following the broadly accepted structuralist approach, it represented not only a model of multidisciplinary historical research but also detachment from the so-called "big history" whose main representatives were prominent individuals (e.g. Spanish king Philip II), and referential points were certain "crucial" events (e.g. Battle of Lepanto in 1571).

In addition to advanced historical methodology and radical shift of the researcher's interest from history based on events to historical processes and reconstruction of everyday life of an "anonymous"

1 Radovi Veljka Rogića, Monike Komušanac i Stjepana Šterca te Josipa i Nede Roglič mogu poslužiti kao dobro polazište u istraživanju pojedinih historijsko-geografskih tema. (V. ROGIĆ 1982; M. KOMUŠANAC – S. ŠTERC 2010; J. ROGLIĆ – N. ROGLIĆ 1967).

1 Works by Veljko Rogić, Monika Komušanac, Stjepan Šterc and Josip and Neda Roglič can be used as good starting point in research of certain historical-geographical themes (V. ROGIĆ, 1982; M. KOMUŠANAC – S. ŠTERC, 2010; J. ROGLIĆ – N. ROGLIĆ, 1967).

pojedince, donosi i naglašava nove, štoviše revolucionarne poglede na temeljne odrednice povijesti, a to su prostor, vrijeme te čovjek u prostoru i vremenu. Golem utjecaj Braudelova djela ogleda se ne samo u širokoj recepciji i implementaciji strukturalističkog modela u djelima brojnih njegovih nasljedovatelja od 1949. do danas nego i u ulozi koju je imalo u oblikovanju novih motrišta i tumačenja prošlosti, napose prošlosti Sredozemlja.

2.

BRAUDELOVO SREDOZEMLJE – SVIJET ZA SEBE I VELIKO POPUT SVIJETA

Nemjerljiv doprinos Braudelova djela vidljiv je prije svega u spoznaji da određeni zemaljski prostor svojim prirodno-geografskim obilježjima presudno utječe na društveno-politički, ekonomski, kulturni, vjerski i demografski razvoj ljudskih zajednica koje ga nastanjuju. S tim u skladu, Braudel u prvom dijelu svoje studije nazvanom “Udio sredine” povijest Sredozemlja promatra u svjetlu njegovih prirodno-geografskih datosti (npr. suha ljetna te vlažna i nestabilna zimska klima, morska površina obrubljena specifičnim reljefnim formacijama – visoki planinski lanci, pustinje, relativno velike riječne delte itd.) te razvoja pojedinih, njima uvjetovanih civilizacijskih fenomena, tekovina i tradicija (npr. pojava gorštackih zajednica u izoliranim i rubnim planinskim predjelima “gdje su nedostatak ljudskog materijala, njegova rijetkost i raspršenost onemogućili uspostavljanje države, dominantnih jezika i velikih civilizacija”, odnosno utjecali na nastanak “kontinentalnih otoka”; blagotvoran utjecaj riječnih dolina uz obale Sredozemnog mora, ali i potencijalna opasnost od gladi i malarije uslijed iznenadnih poplava ili stvaranja močvara što u konačnici utječe i na pozicioniranje naselja; utjecaj bonifikacije močvarnog terena mletačke *terraferme* ili pak utjecaj planinskog stočarstva i nomadskog života na razvoj specifičnih socijalno-ekonomskih odnosa unutar pojedinih društveno-političkih zajednica, kao i između pojedinih, u geografskom smislu suprotstavljenih reljefnih cjelina – visoki predjeli i nizine itd.) (F. BRAUDEL 1997, I: 35, 57, 69, 75).

Uloga prirodno-geografske osnove aktualizira se i u poglavlju posvećenom Sredozemnom moru kao takvom, a koje Braudel naziva “srcem Sredozemlja”. U njemu analizira utjecaj prirodnogeografskih i maritimnih svojstva sredozemnih obala i mora (reljef, klima, morske struje itd.) na uspostava-

individual, this work brings and emphasizes new and even revolutionary views on basic determinants of history: time, space and man in time and space. Huge influence of the Braudel’s work is reflected not only in wide reception and implementation of structuralist model in works of his many successors from 1949 to the present day, but also in importance it had in forming new viewpoints and interpretations of the past, particularly past of the Mediterranean.

2.

BRAUDEL’S MEDITERRANEAN – A WORLD IN ITSELF AND AS BIG AS THE WORLD

Exceptional contribution of the Braudel’s work is evident primarily in the recognition that a certain area with its natural and geographic characteristics affects decisively socio-political, economic, cultural, religious and demographic development of human communities inhabiting that area. In accordance with this idea in the first part of the study (“The Role of the Environment”) Braudel observed the history of the Mediterranean in light of its natural characteristics (e. g. dry summer climate, humid and unstable winters, sea bordered with specific relief formations – high mountain ranges, deserts, relatively large river deltas, etc.) and development of certain civilization phenomena, achievements and traditions conditioned by these factors (e. g. appearance of highland communities in isolated and peripheral mountain regions “where lack of human activity, its rarity and dispersion prevented establishing a state, dominant languages and great civilizations”, that is affected formation of the “continental islands”; favourable influence of river valleys along the coasts of the Mediterranean Sea, but also potentially threatening hunger or malaria due to sudden floods or swamp formation which finally influenced positioning of the settlement; impact of swamp land drainage of the Venetian *terraferma* or influence of transhumance and nomadic life to development of specific social and economic relations within specific social and political communities and between geographically contrasting relief units – highlands and lowlands, etc.) (F. BRAUDEL 1997, I: 35, 57, 69, 75).

The role of natural and geographical basis is actualized in the chapter dealing with the Mediterranean sea referred to as “the heart of the Mediterranean” by Braudel. In it he analyzes influence of natural, geographic and maritime characteristics of the Mediterranean coasts and sea (relief, climate, sea currents,

vu glavnih plovidbenih ruta i luka (još od antike) i uopće na specifičan način plovljenja od luke do luke (“tapkanje plovidbe”). U tom smislu zaključuje: “Kao i po kopnenim putovima – koje je Rim trasirao u zapadnim zemljama – dnevni odmori urodili su zamecima sela impresivne pravilnosti; isto tako, na vodenim priobalnim putovima, luke su jedna od druge udaljene jedan dan plovidbe.” (F. BRAUDEL, 1997, I: 114-115). Ne propušta također naglasiti da su spomenuta svojstva imala presudan utjecaj i na percepciju i korištenje sredozemnog prostora u kontekstu zaštite geostrateških i ekonomskih interesa vodećih pomorskih sila u pojedinim fazama njegova povijesnog razvitka. Oni su u prvom redu bili povezani s mogućnostima eksploatacije morskih resursa poput ribe i soli, a u konačnici i s razvojem važnih gospodarskih sektora poput trgovine i brodarstva. U tom su kontekstu izuzetno dragocjene i vrijedne analize geostrateškog potencijala pojedinih “kontrolnih točaka Jadrana” poput Kotorskog zaljeva i Otrantskih vrata (“ključ Jadrana”), odnosno Krfa (“ključ Otranta”) (F. BRAUDEL, 1997, I: 131-154).

Premda je itekako svjestan toga da je sredozemni prostor “razbijen” na čitav niz prirodno-geografskih podcjelina (npr. istočno i zapadno Sredozemlje, Jadran, Tirensko more, Egejski otoci i dr.), koje su u povijesnom (i civilizacijskom) smislu često i same svjetovi za sebe, Braudel ipak iz vida ne gubi sredozemnu cjelinu. Njegova je percepcija Sredozemlja stoga podjednako “mozaična” i “monolitna”, a u odnosu na “atomizaciju” sredozemnog prostora kakvu zagovaraju pojedini suvremeni znanstvenici, vjerojatno i sveobuhvatnija, preglednija i logičnija.²

etc.) on establishing main navigation routes and ports (from antiquity onwards) and on specific way of sailing from port to port. In that regard he concludes: “As on the land roads, made by Rome in western countries, daily rests resulted with village cores with impressive regularity; similarly, on maritime routes near the coast, ports were situated at one-day sailing distance.” (F. BRAUDEL, 1997, I: 114-115). He also emphasizes that mentioned characteristics had crucial influence on perception and use of the Mediterranean area in context of protection of geostrategic and economic interests of the leading maritime forces in certain phases of their historical development. They were primarily related to possibilities of exploitation of the sea resources such as fish and salt, and finally to the development of important economic sectors such as trade and shipping. In that context we need to emphasize the importance of analyses of geostrategical potentials of certain “control points on the Adriatic” such as the Bay of Kotor and Otranto (“key of the Adriatic”), i.e. Corfu (“key of Otranto”) (F. BRAUDEL, 1997, I: 131-154).

Although fully aware that the Mediterranean area is “broken” into a series of natural and geographic wholes (e. g. eastern and western Mediterranean, Adriatic, Tyrrhenian Sea, Aegean islands, etc.) which often represent worlds in themselves in historical (and civilizational) sense, Braudel never loses sight of the Mediterranean as a whole. His perception of the Mediterranean is therefore “mosaic” and “monolithic” at the same time, and in relation to “atomization” of the Mediterranean region proposed by certain contemporary scholars, probably also more comprehensive, logical and better laid out.²

2 U novije su vrijeme objavljene povijesne studije čiji autori u odnosu na Braudelovo poimanje Sredozemlja kao manjeviše jedinstvenoga morskog i primorskog prostora po tom pitanju imaju posve drugačije poglede. Britanski povjesničari Peregrine Horden i Nicholas Purcell tako polaze od pretpostavke da se Sredozemlje zapravo sastoji od mnoštva mikroregija (mikrosvjetova) koje se, napose s obzirom na reljefna i klimatska obilježja, međusobno znatno razlikuju. Stoga se se ni u kojem slučaju ne može govoriti o Sredozemlju kao jedinstvenom prirodno-geografskom prostoru, nego isključivo o prostorima premreženim i povezanim brojnim socijalno-ekonomskim vezama koje međusobno uspostavljaju pripadnici pojedinih sredozemnih zajednica i kultura. Kao glavni impuls uspostavljanju takvih veza i odnosa Horden i Purcell navode činitelj rizika, odnosno permanentne egzistencijalne ugroze i čovjekove borbe za opstanak u često negostoljubivom sredozemnom okolišu (P. HORDEN – N. PURCELL, 2004). Britanski povjesničar David Abulafia promovira pak ideju o Sredozemlju kao prostoru mora i uskoga obalnog područja koje ga okružuje; u tom se smislu Abulafijina povijest Sredozemlja odvija isključivo na moru i uz more (D. ABULAFIA, 2011).

2 Historical studies have been recently published whose authors have entirely different view of the Mediterranean in relation to Braudel’s perspective of more or less unified maritime and coastal area. British historians Peregrine Horden and Nicholas Purcell start from an assumption that the Mediterranean actually consists of many microregions (microworlds) which differ in many aspects, particularly regarding their relief and climate characteristics. Therefore we cannot consider the Mediterranean to be a unified natural and geographic area but only as areas covered and connected with many social and economic relations established by members of certain Mediterranean communities and cultures. Horden and Purcell believe that the main impulse for such connections and relations was risk factor, i.e. permanent existential danger and man’s battle for survival in frequently hostile Mediterranean environment (P. HORDEN – N. PURCELL, 2004). British historian David Abulafia promotes idea of the Mediterranean as the sea and narrow coastal region surrounding it; in that regard Abulafia’s history of the Mediterranean happens only at the sea and by the sea (D. ABULAFIA, 2011).

Braudelov doprinos dotadašnjoj valorizaciji povijesne uloge Sredozemlja temelji se naposljetku i na činjenici da je osim dubinskoj historijsko-geografskoj analizi sredozemnog prostora, gotovo podjednaku pažnju posvetio i sagledavanju njegova položaja, odnosa i prožimanja s ostatkom Europe i svijeta. Drugim riječima, odsječak “horizontalne sredozemne prošlosti” (“kratak trenutak Sredozemnog života između 1550. i 1600.” – doba vladavine Filipa II.)³ on promatra i analizira u širokom prostornom okviru u čijem je središtu doduše Sredozemlje, međutim Sredozemlje koje diše u ritmu konjunktivnih oscilacija europskoga, afričkog i azijskoga kontinentalnog zaleđa. Braudel je u tom smislu ispravno i dalekovidno zaključio da je povijest Sredozemlja teško razumljiva bez poznavanja temeljnih odrednica povijesnog razvoja na globalnoj (svjetskoj) razini. Premda se u odnosu na “novi svijet” i nove pomorske rute koje do njega vode pomorstvo i ekonomija Sredozemlja u 16. stoljeću nalaze na pragu svojevrstne stagnacije, ono i dalje predstavlja prostor živahnih gospodarskih i kulturnih kontakata, ali i sukoba koji ih s vremena na vrijeme, u manjoj ili većoj mjeri, blokiraju, ali nikada posve paraliziraju. I u jednom i u drugom slučaju riječ je o događajima i procesima s dalekosežnim posljedicama za sudbinu svijeta, odnosno o blistavim proplamsajima europske povijesti, čiji se izvori nerijetko nalaze tisućama kilometara daleko od sredozemne povijesne pozornice. Razlog tome ponajprije leži u činjenici da Sredozemlje poput neke vrste “geografske kopče”, unatoč relativno maloj površini (mora i priobalja) u odnosu na ostatak svijeta, kontinente staroga svijeta povezuje u jedinstvenu cjelinu. Drugim riječima, ono je os oko koje se okreću svijet i njegova povijest s njime. Predodžba suvremenika Filipa II. o Sredozemlju kao o prostoru enormnih dimenzija samo pojačava takav dojam (“Sredozemlje 16. stoljeća još uvijek ima *grosso modo* rimske dimenzije, premda je prošlo više od jednog tisućljeća. Ili, bolje rečeno, samo Sredozemlje 16. stoljeća odgovara, *mutas mutandis*, cijelome svijetu 1939.”). Uostalom, Braudel svoju studiju započinje citatom

Finally Braudel’s contribution to previous valorization of the historical role of the Mediterranean is based on the fact that he paid almost equal attention to deep historical-geographical analysis of the Mediterranean area and to observing its position, relations and interaction with the rest of Europe and world. In other words, segment of “horizontal Mediterranean past” (“brief moment of the Mediterranean life between 1550 and 1600” – age of the reign of Philip II)³ is observed and analyzed in wide spatial framework with Mediterranean as its center, but it is the Mediterranean breathing in rhythm of conjunctural oscillations of the European, African and Asian continental hinterland. In that sense Braudel concluded correctly and farsightedly that history of the Mediterranean can hardly be comprehended without understanding basic determinants of historical development on the global (world) scale. Although in comparison to the “new world” and new maritime routes leading to it, seafaring and economy of the Mediterranean in the 16th century underwent a kind of stagnation, it still bursted with lively economic and cultural contacts, but there were also conflicts which occasionally blocked these contacts more or less, but never paralyzing them completely. In both cases these were events and processes with far-reaching consequences for the world destiny. In other words these were shiny flares of the European history whose sources are often thousands of kilometers distant from the Mediterranean historical stage. Reasons therein can primarily be associated with the fact that the Mediterranean was like a kind of “geographical link” despite relatively small area (sea and coastal area) in relation to the rest of the world, which connects continents of the old world into a whole. In other words it is a rotation axis of the world and its history. Perception of the contemporaries of Philip II about the Mediterranean as enormous space only accentuates this impression (“Mediterranean of the 16th century still had Roman dimensions *grosso modo*, although more than a millennium had passed by. More precisely, Mediterranean of the 16th century *mutas mutandis* corresponds to the entire world in 1939.”). After all Braudel starts his study with a citation from the

3 Braudelov se pristup utemeljen na proučavanju “horizontalne povijesti” razlikuje od pristupa utemeljenih na proučavanju “vertikalne povijesti” koji podrazumijevaju proučavanje prošlosti određenog prostora u “vremenskom totalu” – od najstarijih vremena do danas. Jedna od uspješnih studija “vertikalne sredozemne prošlosti”, rasteryena balasta “puke povijesne događajnice”, spomenuto je djelo Davida Abulafie (D. ABULAFIA 2011: xxvi).

3 Braudel’s approach based on the study of “horizontal history” differs from the approaches based on the study of “vertical past” which imply the study of past of a certain region in “the temporal total” – from the earliest periods to the present day. Mentioned work by David Abulafia is one of more successful studies of the “vertical Mediterranean past”, free of ballast of “mere historical event-book” (D. ABULAFIA, 2011, xxvi).

preuzetim iz djela Joséa de Acoste, isusovačkog misionara i teologa iz 16. stoljeća: “Sve do danas, u Novome svijetu nije otkriveno ni jedno Sredozemlje kao što postoji u Europi, Aziji i Africi”. Bilo da se “prelijeva u svijet”, preko granica koje su zadali zemljopisci, a prema kojima ono “ide od sjeverne granice maslinika do granice velikih nasada palmi na jugu”, bilo da se svijet “prelijeva u njega”, Braudelovo je “Sredozemlje” neprestano “uzburkano” i oduvijek pulsira u ritmu velikih povijesnih gibanja i mijena (F. BRAUDEL 1997, I: 115-142, 183, 406).

3.

POVIJEST SREDOZEMLJA – POVIJEST DUGOG I KRATKOG TRAJANJA

Braudelovo inovativno tumačenje utjecaja prirodno-geografske osnove na događaje i procese sredozemne povijesti u velikoj mjeri interferira s podjednako inovativnim poimanjem i tumačenjem dimenzije vremena. U tom smislu on razlikuje tri vremenske kategorije: povijest dugog trajanja (*longue durée*), povijest pojedinih društvenih i ekonomskih procesa i trendova srednjeg trajanja (konjunktura) i događajnu povijest (povijest trenutaka i jedinki). Sukladno navedenim vremenskim kategorijama gradi i tripartitnu strukturu svoga djela.

Gore spomenuta isprepletenost i preklapanje vremenske i prostorne dimenzije povijesti do izražaja dolazi upravo u kontekstu tzv. povijesti dugog trajanja. Prema Braudelu tu je riječ o “povijesti izvan vremena..., o jednoj gotovo nepomičnoj povijesti, povijesti čovjeka u njegovim odnosima s okolinom koja ga okružuje; jednom polaganom povijesti koja teče, koja se transformira, sastavljenom često od upornih povrataka, ciklusa koji se bez prestanka ponavljaju”. Ta povijest, koja nastaje interakcijom čovjeka i geografskog prostora u kojem djeluje, a koja je zapravo povijest (dugo) trajnih struktura ili tzv. geohistorija, postaje referentni okvir ostalih dviju vremenskih kategorija – konjunktura i događaja, obrađenih u drugom i trećem dijelu njegove studije. Horden i Purcell u tom smislu ispravno primjećuju da je “Braudelov koncept dugog trajanja, pored svih ostalih, upravo onaj koji njegovo djelo prožima u cijelosti” (P. HORDEN – N. PURCELL, 2004, 36-37). Iz njegove perspektive dugo je trajanje zapravo struktura koja podrazumijeva temelj i nosivi stup svake povijesti, pa tako i povijesti Sredozemlja,

work by José de Acosta, Jesuit missionary and theologian from the 16th century: “To the present day, no Mediterranean as the one in Europe, Africa and Asia has been discovered in the New World.” No matter is it “overflowing into the world” over the boundaries set by the geographers who state that it “spreads from the northern border of the olive-groves to the border of large palm plantations in the south”, or the world “overflows into it”, Braudel’s Mediterranean is constantly “rough” and always pulsing in the rhythm of big historical movements and changes (F. BRAUDEL, 1997, I: 115-142, 183, 406).

3.

HISTORY OF THE MEDITERRANEAN – HISTORY OF LONG AND SHORT DURATION

Braudel’s innovative interpretation of the influence of natural and geographical basis on events and processes of the Mediterranean history interferes to a significant degree with equally innovative perception and interpretation of the dimension of time. In that sense he distinguishes three temporal categories: long duration history (*longue durée*), history of certain social and economic processes and trends of medium duration (conjunctures) and event history (history of moments and individuals). In accordance with the mentioned temporal categories he builds tripartite structure of his work.

Previously mentioned interweaving and overlapping of the temporal and spatial dimension of history is particularly pronounced in the context of the “*longue durée*”. According to Braudel this is “history out of time..., almost motionless history, history of a man in his relations with the environment; one slow history which flows, and transforms itself, composed often from persistent returns, cycles constantly repeating.” This history, resulting from the interaction of man and geographic space in which he functions, and which is actually history of long-term (or even permanent) structures or the so-called geohistory, becomes a referential framework of two other temporal categories – conjunctures and events, analyzed in the second and third parts of his study. Horden and Purcell notice correctly that “Braudel’s concept of long duration is exactly the concept marking his entire study, in addition to all others” (P. HORDEN – N. PURCELL, 2004, 36-37). In his opinion long duration is actually a structure functioning as basis and pillar of every history including the history of the Mediterranean

i o njemu najbolje svjedoči sam Braudel: “Tako sam pred nekim čovjekom uvijek u iskušenju da ga vidim zatvorenog u sudbinu koju on jedva stvara, u jedan svijet koji iza njega ili ispred njega zacrtava beskrajne perspektive dugog trajanja. U povijesnom objašnjenju onako kako ga ja vidim, uz moj rizik i opasnost, uvijek na kraju prevlada dugo vrijeme. Vrijeme poricatelj mnoštva događaja, svih onih koje ne može uvući u svoju vlastitu struju i koje nemilosrdno odbacuje, ograničava slobodu ljudi i udjel same slučajnosti...” (F. BRAUDEL 1997, I: 17, II: 619).

Nasuprot dugom trajanju koje zbog svoje permanentne nazočnosti nosi pečat “izvanvremenosti”, povijest konjunktura donekle je dinamičnija. U tom smislu ova vremenska kategorija dotiče ljude najčešće putem, u manjoj ili većoj mjeri, dramatičnih “događajnih eskalacija” (ratovi, bitke, slomovi i oporavci financijskog sektora i sl.), kao i putem procesa koji postupno donose promjene. To su zapravo ekonomski i društveni procesi koji se prožimaju i izmjenjuju na povijesnoj pozornici u ritmovima trajanja od nekih pedeset do stotinu godina, kakvo je npr. razdoblje vladavine Filipa II., koje predstavlja horizontalni vremenski okvir Braudelova djela. Povijest konjunktura u tom smislu predstavlja “jednu socijalnu povijest, povijest grupa i grupica”, odnosno “povijest individualiziranijeg ritma više nego dugo trajanje: povijest skupina, zajedničkih sudbina i sveukupnih kretanja”. Termin konjunktura Braudel preuzima iz ekonomske znanosti i on već sam po sebi upućuje na razdoblja korjenitih društvenih mijena u pozadini kojih se odvijaju veliki ekonomski procesi i mijene. Ipak, dosljedan svom “strukturalističkom sentimentu” do kraja on mu pronalazi pandan u izrazu “društvena struktura” (F. BRAUDEL 1997, I: 17, 393).

Posljednja vremenska kategorija – tradicionalna, događajna povijest (koju je Braudel ipak “prepričao” na netradicionalan način), odnosi se na “povijest kratkih, brzih i nervoznih oscilacija”, odnosno na kratkotrajne odsječke sredozemne povijesti u moru vremena. To su zapravo “probrani” životni vjekovi i djelići ljudske svakodnevice, površinski valovi inicirani gibanjem i smjenama konjunktturnih plima i oseka ponad statičnih struktura u dubinama sredozemne prošlosti (BRAUDEL 1997, I: 17-18).

which is attested best by Braudel himself: “I am always tempted to see every man enclosed in a destiny he barely creates, in a world which delineates endless perspectives of long duration behind and in front of him. In the historical explanation the way I see it, at my own risk, long time always prevails at the end. Time as denier of many events, all those which cannot be drawn into its current and which are mercilessly rejected, it limits human freedom and share of coincidence...” (F. BRAUDEL, 1997, I: 17, II: 619).

As opposed to long duration which is perceived as “out of time” due to its permanent presence, history of conjunctures is somewhat more dynamic. In that sense this temporal category becomes relevant usually through dramatic “escalation of events” (wars, battles, financial crises and recoveries etc.), and through processes which bring changes gradually. Actually these are economic and social processes which mix and alternate on the historical scene in the rhythms of duration of some fifty to hundred years such as the era of the reign of Philip II which represents horizontal chronological framework of the Braudel’s work. The history of conjunctures in that sense represents “a kind of social history, history of groups and small groups”, i.e. “history of a more individualized rhythm rather than long duration: history of groups, of joint destiny and of overall movements”. Braudel accepted the term conjuncture from economy. It indicates to periods of deep social changes with great economic processes and changes in the background. However, consistently devoted to his “structuralistic sentiment” he finds its counterpart in the expression “social structure” (F. BRAUDEL, 1997, I: 17, 393).

The last temporal category – traditional, event history (which was “retold” after all by Braudel in an untraditional way), refers to “history of short, swift and nervous oscillations”, i.e. to short-term segments of the Mediterranean history in the sea of time. Actually these are “selected” life spans and bits of everyday life, surface waves initiated by movements and changes of conjunctural high and low tides above static structures in the depths of the Mediterranean past (BRAUDEL, 1997, I, 17-18).

4.

BRAUDEL OV JADRAN – OTISCI POVIJESTI
U “OKAMENJENIM” JADRANSKIM
STRUKTURAMA

Sukladno predodžbi Sredozemlja kao “niza tekućih ravnica koje između sebe saobraćaju više ili manje širokim vratima”, odnosno zaključku da se “unutar dvaju velikih bazena Sredozemlja, zapadnog i istočnog, i između različitih izbočenih dijelova kontinentalnih masa, individualizira čitav niz uskih mora, *narrow-seas*”, od kojih “svaki taj svijet ima svoja obilježja, svoje tipove brodova, svoje običaje i vlastite povijesne zakone; a najuži su svjetovi, općenito, najbogatiji značenjem i povijesnom vrijednošću, kao da se čovjek prvo domogao Sredozemljâ skućenih dimenzija”, Braudel posebnu pažnju posvećuje Jadranu. On je po njemu “možda najpovezanije pomorsko područje” koje “analogijom, postavlja sve probleme koje obuhvaća studija o čitavome Sredozemlju” (F. BRAUDEL 1997, I: 115, 131).

Riječ je dakle o tipičnom i prepoznatljivom europskom sredozemnom prostoru, koji se sastoji od relativno uske i izdužene morske površine i njezina neposrednog priobalja, okruženih i omeđenih visokim planinskim lancima – Apeninima na zapadu te dinarskim ekstenzijama Alpa na istoku. Budući da je Jadransko more s ostatkom Sredozemlja povezano tek “uskim otrsantskim grlom”, Braudel ispravno zaključuje da je upravo “ta suženost na jugu osnovno obilježje bazena: ona mu daje jedinstvo” te da “svladati taj tijesni prolaz znači svladati Jadran”. Budući da se “izlaz iz Jadrana ne može dohvatiti s talijanske obale” jer je “Poluotok na tom mjestu ‘više od polovice uronjen u more’”, uloga apulskih luka Brindisija, Taranta i Barija u tom je smislu minorna. Ključnu je ulogu u geostrateškom pozicioniranju najvažnijih kontrolnih točaka Jadranskog mora prema tome oduvijek imala istočna, a ne zapadna jadranska obala (“Balkanska je obala ta koja upravlja Jadranom”). Mlečani su stoga, s ciljem osiguranja kontrole nad Otrantom i Jadranom, osobitu pažnju usmjeravali prema Krfu, pa i Kotorskom zaljevu kao jednom od “ključeva Jadrana” (F. BRAUDEL 1997, I: 132-134; *Povijest Venecije*, sv. 1, 2007: 266).

O presudnom utjecaju pojedinih prirodno-geografskih činitelja (geografski položaj, reljef, klima i dr.) na istaknutu ulogu Jadrana u kontekstu sredozemne geopolitike tijekom 16. stoljeća, posredno svjedoče i oni dijelovi Braudelove studije koji prate borbe Mletačke Republike i Osmanskog

4.

BRAUDEL’S ADRIATIC – IMPRINTS OF
HISTORY IN THE “PETRIFIED” ADRIATIC
STRUCTURES

In accordance with the concept of the Mediterranean as a “series of flowing plains which interact through more or less wide door”, i.e. conclusion that “between two big basins of the Mediterranean, western and eastern, and between various protruding segments of continental masses, a series of narrow seas is individualized”, of which “each such world has its characteristics, its ship types, its customs and historical laws; and the narrowest worlds are generally the richest in meaning and historical importance, as if a man first reached the Mediterraneans with limited dimensions”, Braudel pays special attention to the Adriatic. In his opinion “it may be the most unified of all the regions of the sea” which “*per analogiam*, provides material for all the problems implied in a study of the Mediterranean as a whole.” (F. BRAUDEL, 1997, I: 115, 131).

This a typical and recognizable European Mediterranean area which consists of relatively narrow and elongated sea with its immediate hinterland, surrounded and bordered with high mountain ranges – the Apennines in the west and Dinaric extensions of the Alps in the east. Since the Adriatic Sea is connected with the rest of the Mediterranean with a “narrow strait of Otranto”, Braudel concludes correctly that this “narrowing at the southern end is the essential characteristic of the basin: it gives it unity” and that “control of that narrow passage amounted to control of the Adriatic”. Since “the gateway to the Adriatic could not be controlled from the Italian side” because “the Peninsula is here more than waist-deep in the sea”, role of the Apulian ports Brindisi, Taranto and Bari was minor in that sense. Crucial role in geostrategical positioning of the most important control point of the Adriatic Sea had always belonged to the eastern, not western Adriatic coast (“it was the Balkan coast that commanded the Adriatic”). Therefore the Venetians paid special attention to Corfu and the Bay of Kotor as one of “keys of the Adriatic” with the aim of ensuring control over Otranto and Adriatic (F. BRAUDEL, 1997, I: 132-134; *Povijest Venecije*, sv. 1, 2007: 266).

Segments of the Braudel’s study dealing with battles of the Republic of Venice and the Ottoman Empire for dominance over Levant and other parts of the Mediterranean testify indirectly to crucial

Carstva za dominaciju nad Levantom, ali i nad drugim dijelovima Sredozemlja. Istočna jadranska obala u tom je smislu bila dio važnoga pomorskog koridora između Europe, Azije i Afrike, dok je Venecija, koja je njime gospodarila i to gospodstvo po svaku cijenu nastojala zadržati, u odnosu na Levant bila njegova spojnica s europskim kontinentom. Njezina je ekonomska, pa onda i politička moć proizlazila iz mudro osmišljene geopolitike koja se temeljila na sinkroniziranoj geostrateškoj eksploataciji Sredozemnog mora i srednjeeuropskoga kontinentalnog zaleđa (F. BRAUDEL 1997, II: 435-442, 463-476).

Vrijednost spomenute Braudelove historijsko-geografske analize Jadrana u drugoj polovici 16. stoljeća temelji se u prvom redu na činjenici da ona u velikoj mjeri može poslužiti kao geopolitička i geostrateška matrica primjenjiva u proučavanju, tumačenju i razumijevanju logike povijesnih događaja, kao i društveno-gospodarskih procesa na Jadrani u bilo kojem razdoblju njegova povijesnog razvoja. U tom je smislu korisno i uputno prisjetiti se činjenice da su jadranski pomorski putovi trasirani davno prije “osnutka” i razvoja Venecije. Jedan od njih je longitudinalna morska ekstenzija tzv. jantarnog puta koji je povezivao Baltik sa sjevernim Jadranom (kasnija tršćansko-akvilejska regija). On se u bitnome nije mijenjao sve do revolucionarnih promjena u kartografiji, navigaciji i brodarstvu u 19. stoljeću. Braudel tako naglašava da “udaljena Venecija mora biti povezana preko Bruges, drugog pola ... sa samim krajem vodenih puteva koji vode prema sjeveru, sve do Baltika i sjevernog mora, do Hinterlanda sjeverozapadne Njemačke i još dalje, nasuprot Engleskoj”. Venecija je dakle osim “sretnih” povijesnih okolnosti (višestoljetni pomorski i gospodarski razvoj pod političkim patronatom “dalekog” Bizanta) baštinila i brojne blagodati Braudelovih struktura dugog trajanja (F. BRAUDEL 1997, I: 421; cf. M. KOZLIČIĆ 1990: 47; M. KOZLIČIĆ 2013: 259).

U kontekstu gospodarskog i kulturnog povezivanja Jadrana s ostatkom svijeta važnu su ulogu imale i drevne transverzalne rute. Njihovo je trasiranje također u velikoj mjeri bilo uvjetovano geografskim čimbenicima poput postojanja “jedinственog jadranskog mosta” Tremiti – Pianosa – Palagruža – Sušac – Sveti Andrija – Vis – Hvar – Brač – Šolta između Monte Gargana na zapadnoj te Solinskog zaljeva, rta Ploča (u antici znanog kao *promunturium Diomedis*), odnosno doline Neretve na istočnoj jadranskoj obali, kao i pomorske rute Brindisi – Drač na koju se nastavljao također

impact of certain natural and geographic factors (geographic position, relief, climate, etc.). In that context eastern Adriatic coast was an important corridor between Europe, Asia and Africa while Venice which ruled this corridor and attempted to retain this rule at all costs, was its link with the European continent in relation to the Levant. Its economic and consequently political power came out of wisely conceived geopolitics based on synchronized geostrategic exploitation of the Mediterranean Sea and central European continental hinterland (F. BRAUDEL, 1997, II: 435-442, 463-476).

Value of the mentioned Braudel’s historical-geographical analysis of the Adriatic in the second half of the 16th century lies primarily on the fact that it can be used as a geopolitical and geostrategical matrix applicable in the study, interpretation and understanding of logics of historical events, as well as of social and economic processes on the Adriatic in any period of its historical development. In that regard it is useful and advisable to remember the fact that the Adriatic maritime routes were defined long before the “establishment” and development of Venice. One of them is longitudinal maritime extension of the “amber road” which connected the Baltics with the northern Adriatic (later region of Trieste and Aquileia) which had not changed significantly until revolutionary changes in cartography, navigation and shipping in the 19th century. In that way Braudel emphasizes that “distant Venice must be connected via Bruges, the other pole ... with the very end of water ways leading northwards, all the way to the Baltics and northern sea, to hinterland of north-western Germany and further still, opposite England”. In addition to “fortunate” historical circumstances (maritime and economic development lasting for centuries under the political patronage of “distant” Byzantium) Venice also inherited many benefits of Braudel’s long duration structures (F. BRAUDEL, 1997, I: 421; cf. M. KOZLIČIĆ, 1990: 47; M. KOZLIČIĆ, 2013: 259).

Daily transversal routes also played an important role in the context of the economic and cultural connections of the Adriatic with the rest of the world. Their spreading was also closely related to the geographical factors such as the existence of “unique Adriatic bridge” Tremiti – Pianosa – Palagruža – Sušac – Sveti Andrija – Vis – Hvar, Brač – Šolta between Monte Gargano on the western Adriatic coast and the Bay of Solin, cape Ploča (known as *promunturium Diomedis* in antiquity) and Neretva valley on the eastern Adriatic coast, as well as the maritime route Brindisi – Durrës which was a con-

drevni kopneni put, u rimsko doba uređen kao Via Egnatia: Dyrrachium – Lychnidos – Thessaloniki – Byzantium. Početci grčke kolonizacije Jadrana povezani su upravo s nastojanjem Knidana, Eubejaca, Korinčana i ostalih Grka da putem osnivanja kolonija Kérkyre (Krfa) 734./733. pr. Kr., Epidamnosa/Dyrrachiuma (Drača) 627. pr. Kr. i Apolonije (Pojani u Albaniji) 588. pr. Kr. i dr. osiguraju kontrolu “istočnog dovratnika” Otrantskih vrata i južnog Jadrana. Kolonizacije poduzete u vrijeme sirakuškog tiranina Dionizija Starijeg (408. – 354. pr. Kr.) bile su pak uvertira u grčku vojno-gospodarsku infiltraciju na srednji (i sjeverni) Jadran te uspostavu nadzora nad ključnim transverzalnima rutama u tim dijelovima njegova akvatorija. U tom kontekstu treba sagledavati i osnivanje kolonija Ise (*Issa*, Vis na Visu) i Farosa (*Pharos*, Stari Grad na Hvaru), kao i Dionizijevih “pomorskih baza” u Adriji, Ankoni i Numani. O istaknutom geostrateškom značaju spomenutih jadranskih točki svjedoči, između ostaloga, i činjenica da grčko “ukotvljavanje” na Jadranu nije teklo posve glatko, nego je, štoviše, nailazilo na velik otpor dotadašnjih jadranskih talasokrata – Liburna (do 2. pol. 8. st. pr. Kr. oni su gospodari Krfa!), kao i ostalih “ilirskih” naroda na spomenutom prostoru (S. FORENBAHER – T. KAISER 1997: 24; M. KOZLIČIĆ – J. FARIČIĆ 2004: 34-38; B. KIRIGIN – A. JOHNSTON – M. VUČETIĆ – Z. LUŠIĆ 2009: 139-143; S. ČAČE – L. ŠEŠELJ, 2005; R. MATIJAŠIĆ 2009: 51-56, 69-84).

U tom su smislu simptomatični događaji povezani s Prvim ilirskim ratom (prvim u povijesnim izvorima zabilježenim ratom na Jadranu) 229. pr. Kr. Njime je istočna jadranska obala po prvi puta ušla u interesnu sferu Rimske Republike. Politički i vojni, a napose pomorski uspon Ilirskog (Ardijejskog) Kraljevstva (uspješne kopnene i pomorske vojne ekspedicije ilirskih trupa u doba vladavine kralja Agrona i nakon njegove smrti regentice Teute daleko izvan matičnog područja Ilirskog Kraljevstva – Mesenija, Epir, Otok Vis i dr., kao i savezništvo sklopljeno s Makedonskim Kraljevstvom (koje je na širem grčkom području i dalje figuriralo kao utjecajna vojno-politička sila) iznenada su se našli u geopolitičkom fokusu Rimske Republike. Budući da ona i sama, nakon uspjeha ostvarenih u Prvom punskom ratu (264. – 241. pr. Kr.), postupno prerasta iz dominantne apeninske u prvorazrednu gospodarsku, političku i vojnu sredozemnu silu, skori je sukob oko dominacije nad Jadranom (istočnim bokom Apeninskog poluotoka i u to vrijeme već vrlo frekventnim sredozemnim

continuation of an ancient land road, defined in the Roman period as Via Egnatia: Dyrrachium – Lychnidos – Thessaloniki – Byzantium. The beginnings of the Greek colonization of the Adriatic are related to the attempts of the Knidians, Euboeans, Corinthians and other Greeks to ensure control over the “eastern pillar” of the Strait of Otranto and southern Adriatic by founding colonies of Kérkyra (Corfu) in 734/733 BC, Epidamnus / Dyrrachium (Durrës) in 627 BC and Apollonia (Pojani in Albania) in 588 BC etc. Colonisation from the period of the Syracuse tyrant Dionysius the Elder (408 – 354 BC) was only an overture for a Greek military and economic infiltration in the central (and northern) Adriatic and seizure of control over the crucial transversal routes in these parts of its maritime zone. Foundation of the colonies of Issa (Vis on the island of Vis) and Pharos (Stari Grad on Hvar) as well as Dionysius’ “naval bases” in Adria, Ancona and Numana should be observed in the same context. Exceptional geostrategic importance of the mentioned Adriatic points is attested by the fact that the Greek “anchoring” on the Adriatic did not go smoothly but it was strongly resisted by the previous Adriatic thalassocrats Liburnians (until the second half of the 8th century BC they ruled Corfu!) as well as other “Illyrian” populations in the mentioned region (S. FORENBAHER – T. KAISER 1997: 24; M. KOZLIČIĆ – J. FARIČIĆ 2004: 34-38; B. KIRIGIN – A. JOHNSTON – M. VUČETIĆ – Z. LUŠIĆ 2009: 139-143; S. ČAČE – L. ŠEŠELJ, 2005; R. MATIJAŠIĆ 2009: 51-56, 69-84).

Events related to the First Illyrian war in 229 BC (the first war on the Adriatic recorded in the historical sources) are symptomatic in that context. In that way the eastern Adriatic coast entered the interest sphere of the Roman Republic for the first time. Political and military, and particularly naval rise of the Illyrian (Ardiaean) kingdom (successful land and naval military expeditions of the Illyrian troops during the reign of king Agron and, after his death, regent Teuta, which were conducted at large distances from the original area of the Illyrian kingdom – Messenia, Epirus, island of Vis etc., as well as alliance with the Macedonian kingdom which was still an influential military and political force in the wider Greek region) were suddenly in geopolitical focus of the Roman Republic. After the success in the First Punic war (264 – 241 BC) the Roman Republic gradually grew from the dominant Apennine to first-class economic, political and military Mediterranean force, and consequently, conflict for the dominance over the Adriatic (as the eastern side of the Apennine Peninsula and frequently used Mediterranean trade

trgovačkim koridorom) postao neizbježan. Sveprisutno ilirsko gusarenje koje je ugrožavalo trgovačke interese Rima i njegovih jadranskih saveznika (Issa) moglo je pritom poslužiti kao više nego dobra osnova formalnog povoda za rat. Iz dostupnih se povijesnih vrela može saznati da rimski vojni pohod započinje osvajanjem Kerkyre (Krf) koja potom s Epidamnom (Dyrrachijem, Dračem) i Apolonijom postaje rimskim protektoratom. Pod rimski protektorat, ali u svojstvu odanog saveznika tom prilikom dolazi Issa, kao i dominij Demetrija Farskog sa sjedištem u tadašnjem Farosu na Hvaru. Tako je rimski "proboj" na zapadnu obalu Jadrana (npr. osnutak latinske kolonije Brundizij 244. pr. Kr.) Prvim ilirskim ratom dobio svoj logičan nastavak i bio prvi korak ne samo u ovladavanju južnim dijelom istočne jadranske obale i Otranta (jedan od uvjeta mirovnog ugovora iz 228. pr. Kr. bio je taj da Teutini Iliri od tada nisu smjeli ploviti južnije od Lissosa s više od dvije nenaoružane lađe!) nego i u procesu postupne geopolitičke infiltracije Rima u Grčku i istočno Sredozemlje. Energičnu rimsku intervenciju vjerojatno su potakla i negativna iskustva Rimljana s južnoitalskom i sicilskom vojnom ekspedicijom epirskog kralja Pira (280. – 275. pr. Kr.), kao i sve očividnije pripreme Kartage za novi (i konačan) sraz s Rimom u zapadnom sredozemnom sektoru. U tom su smislu rimske vojne kampanje poduzete protiv Ilirskog Kraljevstva i dominija Demetrija Hvarskog tijekom Prvoga i Drugoga ilirskog rata (229. i 219. pr. Kr.) u velikoj mjeri onemogućile Hannibala i njegove saveznike (Filipa V. Makedonskog i Demetrija Hvarskog) u nastojanju da tijekom Drugoga Panskog rata (218. – 201. pr. Kr.) presudnije ugroze rimske pozicije na Jadranu (M. ŠAŠEL KOS 2005: 252-281; A. COPPOLA 1993; M. ZANINOVIC 1998: 90-93).

Geostrateška uloga Otranta i Jadrana nije se značajnije promijenila ni stoljećima poslije, kada je mletačka geopolitika u određenoj mjeri baštinila geopolitiku Bizanta pod čijim je patronatom postupno stasala u pomorsku i trgovačku sredozemnu silu. Braudelov se "mletački limes" u tom smislu manje više podudara s onim bizantskim ustanovljenim nakon Gotskih ratova, odnosno u vrijeme vladavine cara Justinijana (1. pol. 6. stoljeća, ako ne i ranije). Premda teži obnovi Rimskog Carstva, Justinijanova rekonkvista ipak nema širok kontinentalni zamah. Njezin je maksimum dosegnut uništenjem Istočnogotskog Kraljevstva na Apeninskom poluotoku čemu su prethodili dugotrajni i iscrpljujući ratovi. Čini se da je Justinijan u svom restauracijskom pothvatu ipak bio svjestan

corridor) became inevitable. Omnipresent Illyrian piracy which jeopardized trade interests of Rome and its Adriatic allies (Issa) could have been used as an excellent basis for the formal *casus belli*. Historical sources reveal that Roman military mission started with the conquest of Kerkyra (Corfu) which then became a Roman protectorate together with Epidamnos (Dyrrachium, Durrës) and Apollonia. Issa also fell under the Roman protectorate, but as a loyal ally, and so did the dominium of Demetrios of Pharos with its center in Pharos on the island of Hvar. In that way Roman "penetration" to the west coast of the Adriatic (e.g. foundation of the Latin colony Brindisium in 244 BC) got its logical continuation in the First Illyrian war and was the first step in mastering not only the southern part of the eastern Adriatic coast and Otranto (one of conditions in the peace treaty from 228 BC was that Teuta's Illyrians were forbidden to sail south of Lissos with more than two unarmed ships!) but also in the process of gradual geopolitical infiltration of Rome into Greece and eastern Mediterranean. Energetic Roman intervention was probably incited by their negative experience with southern Italic and Sicilian military expeditions against the king Pyrrhus of Epirus (280 – 275 BC) as well as by evident preparations of Carthage for new (and final) clash with Rome in the western Mediterranean sector. In that regard Roman military campaigns undertaken against the Illyrian Kingdom and dominion of Demetrius of Pharos during the First and Second Illyrian wars (229 and 219 BC) prevented to a significant degree Hannibal and his allies (Philip V of Macedon and Demetrios of Pharos) in an attempt to jeopardize Roman position on the Adriatic during the Second Punic War (218 – 201 BC) (M. ŠAŠEL KOS, 2005: 252-281; A. COPPOLA, 1993; M. ZANINOVIC, 1998: 90-93).

Geostrategic role of Otranto and Adriatic did not change significantly for centuries later when the Venetian geopolitics inherited geopolitics of Byzantium to a certain degree under whose patronage it gradually became a maritime and merchant Mediterranean force. Braudel's "limes of Venice" corresponds more or less to the Byzantine limes established after the Gothic Wars i.e. in the period of the reign of the Emperor Justinian (first half of the 6th century, if not earlier). Although aspiring to renew the Roman Empire, Justinian's reconquest did not have a wide continental spread. Its maximum was reached when the Ostrogothic Kingdom was destroyed on the Apenine Peninsula which was preceded by lengthy and exhausting wars. It seems that Justinian in his

toga da je obnova Rimskog Carstva na zapadu u opsegu koji je ono nekoć imalo, a u kontekstu novonastalih geopolitičkih okolnosti, posve iluzorna. U tom se smislu u manje-više uspješnom pokušaju uspostave bizantske sredozemne talasokracije zadovoljio osvajanjem i utvrđivanjem dubokoga sredozemnog alpsko-podunavskog zaleđa obuhvaćenog prefekturom Ilirik i Apeninskog poluotoka, kao kopnene osi sustava dužobalnih limesa, pa tako i onoga jadranskog. Vrijeme će pokazati da spomenuti pothvat koji je od samog početka isključivao kontrolu većeg dijela europskoga sredozemnog zaleđa nije mogao biti trajno rješenje. Ipak, egejsko-jonsko-jadranski pomorski koridor koji je prema Apeninskom poluotoku, odnosno Veneciji i Raveni vodio kroz Otrantska vrata ostao je još dugo žila kucavica istočnog Mediterana i pupčana vrpca koja je bizantsku Italiju i potom Mletačku Republiku povezivala s ostatkom svijeta i kojom su u Veneciju i Europu pristizala "blaga Orijeanta"⁴ (I. GOLDSTEIN 2005: 23-33; S. CIGLENEČKI 2009; M. SUIĆ 1997: 136-137; M. ANČIĆ 1998: 11).

Osvajanje, kontrola i zaštita Otranta i posjeda na istočnoj jadranskoj obali (kao ključne dionice spomenute rute) zbog toga su postali osnova i imperativ mletačke pomorske doktrine i vanjske politike. Braudel na to jasno upućuje svojom maestralnom analizom Bitke kod Lepanta 1571. U priprema za ključni pomorski obračun s Osmanskim Carstvom Venecija, Španjolska i ostale članice Svete Lige glavninu flote koncentriraju na Siciliji i Kreti odakle prema prethodno utanačenom sporazumu kreću prema Otrantu! Osmanska se flota s druge strane plaši duljeg zadržavanja u Jadranu (čije obale istovremeno nemilice pljačka) dok se konačno ne rasplete situacija povezana s nadmetanjem za dominaciju nad Otrantom i Krfom (GOLDSTEIN 2005: 27; *Povijest Venecije*, sv. 1, 2007: 91-92, 112, 142-144, 155-158, 177-178, 238-239, 262-263, 266; BRAUDEL 1997, II: 471-476).

4 Čini se da do prvog prekida prostornog kontinuiteta bizantskoga jadranskog limesa dolazi uslijed uspostave te političkog, vojnog i pomorskog jačanja Hrvatske Kneževine i Neretvanske sklavinije na području sjeverne i srednje Dalmacije početkom 9. stoljeća. Premda je tijekom druge polovice 9. st. kontinuitet bio ponovno uspostavljen, a priobalna Dalmacija u administrativno-teritorijalnom smislu organizirana u zasebnu temu sa strategom na čelu, općenito se može ustanoviti da bizantska moć i gospodstvo na Jadranu, unatoč povremenim proplamsajima, od tada postupno opadaju, odnosno da se na jadranskom obzoru pojavljuju nove lokalne sile – Venecija i Hrvatska (M. ANČIĆ, 1998: 4, 10-13, 17-19).

restoration project was aware that the renewal of the Roman Empire in the west in its former scope was quite illusory in the context of new geopolitical circumstances. In this more or less successful attempt of establishing the Byzantine Mediterranean thalassocracy, he was satisfied with conquering and fortifying deep Mediterranean Alpine - Danubian hinterland encompassed by the prefecture of Illyricum and the Apennine Peninsula as a land axis of the system of coastal limites including the Adriatic one. The time will tell that the mentioned project, which included control of the big part of the Mediterranean hinterland, could not be a permanent solution. However Aegean - Ionic - Adriatic maritime corridor leading towards the Apennine Peninsula, that is Venice and Ravenna, led through the Strait of Otranto and remained for long a lifeblood of the eastern Mediterranean and an umbilical cord which connected the Byzantine Italy and later the Venetian Republic with the rest of the world and which brought "treasures of the Orient" to Venice and Europe⁴ (I. GOLDSTEIN 2005: 23-33; S. CIGLENEČKI 2009; M. SUIĆ 1997: 136-137; M. ANČIĆ 1998: 11).

Therefore conquest, control and protection of Otranto and dominions on the eastern Adriatic coast (as crucial segment of the mentioned route) became the basis and an imperative of the Venetian maritime doctrine and of foreign affairs. This is indicated clearly by the Braudel's outstanding analysis of the Battle of Lepanto in 1571. In the preparations for the crucial naval battle with the Ottoman Empire, Venice, Spain and other members of the Holy League concentrated major part of the fleet on Sicily and Crete wherefrom they headed towards Otranto as previously agreed. The Ottoman fleet on the other hand feared to stay longer in the Adriatic (whose coasts it plundered mercilessly) while the situation concerning fight for dominance over Otranto and Corfu was not resolved (GOLDSTEIN 2005: 27; *Povijest Venecije*, sv. 1, 2007: 91-92, 112, 142-144, 155-158, 177-178, 238-239, 262-263, 266; BRAUDEL 1997, II: 471-476).

4 It seems that the first break of the spatial continuity of the Byzantine Adriatic limes happened due to formation and political, military and maritime ascent of the Duchy of Croatia and Sclavinia Paganica in the region of northern and central Dalmatia at the beginning of the 9th century. Although during the second half of the 9th century continuity was restored, and coastal Dalmatia was organized in administrative-territorial terms into a separate theme with strategos at the head, we can state generally that the Byzantine power and control on the Adriatic, despite occasional successes, gradually deteriorated from that period, i.e. that new *local* forces - Venice and Croatia - started to emerge on the Adriatic horizon (M. ANČIĆ, 1998: 4, 10-13, 17-19).

Spomenuta vojno-pomorska doktrina nije izgubila na važnosti ni nakon propasti Mletačke Republike 1797. Unatoč činjenici da je Napoleon nakon sklapanja Tilsitskog mira 1807. i Schönbrunnskog mira 1809. pod svojom vlašću imao Krf i ostale jonske otoke, kao i praktički čitavu istočnu i zapadnu jadransku obalu, Jadransko je more u velikoj mjeri kontrolirala britanska flota koja je 1807. zaposjela Vis, a 1809. i Krf. Prilike su se po Francuze dodatno pogoršale nakon što je francuska mornarica u Bitci kod Visa 1811. doživjela poraz od kojega se na Jadranu više nikada nije oporavila. Gotovo identična situacija (premda s novim protagonistima) ponovila se tijekom Trećega talijanskog rata za ujedinjenje, kada su pobjedom Austrijske ratne mornarice u Bitci kod Visa 1866. talijanske hegemonističke težnje na Jadranu obuzdane za narednih pola stoljeća. I u prvom i u drugom slučaju postalo je posve jasno da "posjedovanje" jadranskih obala samo po sebi nije jamstvo dominacije nad Jadranom ako se pritom ne "zaposjednu" pojedine strateške točke s kojih se mogu uspješno nadzirati longitudinalne i transverzalne jadranske rute. Posjedovanje Visa i Kotorskog zaljeva pokazalo se kao ključan čimbenik u procesu izrastanja Austrije (poslije Austro-Ugarske) u regionalnu jadransku pomorsku silu. Posjedovanje Krfa i kontrola Otranta ostali su pak osnovni preduvjet za postizanje dominacije nad Sredozemljem. U tom smislu Antantina blokada Otranta tijekom Prvoga svjetskog rata s jedne te očajnički pokušaji njemačke i austro-ugarske mornarice da ju probiju (najveća pomorska bitka na Sredozemlju u Prvom svjetskom ratu bila je upravo Otrantska bitka iz 1917.) s druge strane jasno upućuju na zaključak da Jadran, ovisno o okolnostima, odnosno o tome tko i kako njime gospodari, može biti put u "srce svijeta", ali i "smrtonosna vrša" iz koje nema izlaza (H. COUTAU-BÉGARIE 2000: 38-40; P. G. HALPERN 2004; G. NOVAK 2004: 127-143, 154-162).

Naposlijetku, s obzirom na talijansko redefiniranje strateške uloge Otranta uslijed novonastalih povijesnih okolnosti tijekom 19. stoljeća (Napoleonovo dokidanje Mletačke Republike 1797. te potom britansko i grčko zauzimanje Krfa, ujedinjenje Italije 1861. – 1870. itd.), a koje se ponajviše ogleda u pronalaženju novih kontrolnih točaka na istočnoj jadranskoj obali, uporno inzistiranje Kraljevine Italije na posjedovanju luke Valone (Vlore) i otočića Sasena (uz sve ostale ultimativne zahtjeve po pitanju obale i otoka na istočnoj obali Jadrana), zapravo je logičan nastavak geopolitike dotadašnjih jadranskih i sredozemnih sila. Ona je u konač-

Mentioned military and maritime doctrine retained its importance even after the fall of the Republic of Venice in 1797. Despite the fact that Napoleon controlled Corfu and other Ionic islands after the Treaties of Tilsit and Schönbrunn, as well as almost entire eastern and western Adriatic coast, the Adriatic Sea was largely controlled by the British fleet which occupied Vis in 1807, and in 1809 also Corfu. Situation grew even worse for the French when the French navy was defeated in the Battle of Vis in 1811 after which they never recovered on the Adriatic. Almost identical situation (though with new protagonists) repeated during the Third Italian War of Independence when victory of the Austrian Navy in the Battle of Vis in 1866 subdued Italian hegemonistic tendencies for the following half century. In the first and second case it became clear that "possession" of the Adriatic coasts in itself was not a guarantee of dominance over the Adriatic if certain strategic points were not controlled in order to monitor longitudinal and transversal Adriatic routes. Control over Vis and the Bay of Kotor proved to be crucial factor in the process of Austria's (later Austria-Hungary) development into a regional Adriatic maritime force. Possession of Corfu and control of Otranto remained the basic preconditions for achieving dominance over the Mediterranean. In that regard blockade of Otranto by the Triple Entente during the First World War on one hand, and desperate attempts of the German and Austro-Hungarian navy to penetrate it (the biggest naval battle in the Mediterranean in the First World War was exactly the Battle of Otranto in 1917) on the other hand clearly indicate that the Adriatic, depending on the circumstances, i. e. facts who governed it and in what way, could have been a road to "the heart of the world", but also a "deadly trap" with no way out (H. COUTAU-BÉGARIE 2000: 38-40; P. G. HALPERN 2004; G. NOVAK 2004: 127-143, 154-162).

Finally, considering the Italian redefinition of the strategic role of Otranto due to new historical circumstances during the 19th century (Napoleon's abolition of the Republic of Venice in 1797, British and Greek conquest of Corfu, unification of Italy 1861 – 1870, etc.), which is reflected most clearly in finding new control points on the eastern Adriatic coast, constant insistence of the Kingdom of Italy on possession of the port of Valone (Vlorë) and the Sazan island (alongside all other ultimate requests regarding coast and islands on the eastern Adriatic coast), represented a logical continuation of geopolitics of previous Adriatic and Mediterranean forces.

nici bila okosnica sukoba (ili barem dijela sukoba) na Jadranu i Mediteranu uoči i tijekom Drugoga svjetskog rata (1940. – 1943.) (D. ŠEPIĆ 1970; M. THOMPSON 2008: 48, 50, 55, 552; P. G. HALPERN 2000: 96).

5.

JADRAN I DUBOKA ZALEĐA – PROSTORI INTEGRACIJA I DEZINTEGRACIJA

Već je istaknuto da se povijest Braudelova Sredozemlja nerijetko “prelijeva” preko njegovih uskih, u geografskom smislu jasno određenih granica. Nastojeći u duhu strukturalističke teorije objasniti mehanizme i dinamiku pojedinih događaja i procesa (uglavnom konjunktura ekonomskog predznaka) povezanih sa Sredozemljem u doba Filipa II., Braudel ne pokazuje isključivo interes za njihove konačne manifestacije, nego im pokušava otkriti i objasniti uzroke i tijek. Oni su nerijetko povezani s događajima i procesima koji svoje ishodište imaju u povijesnim gibanjima u dubini europskog, azijskog, pa i afričkog kontinenta, odnosno u prostorima koje Braudel naziva “najšire Sredozemlje”. Njegovo je Sredozemlje u tom smislu međukontinentalni i međuoceanski prostor kojim često putuje jeka glasova dalekih i nepoznatih života i sudbina. Premreženost Sredozemlja nitima europske i svjetske povijesti također je jedna od važnih odrednica njegova djela. Stoga nisu rijetki opširni ekskursi o zbivanjima na prostorima daleko izvan “klasičnih” sredozemnih međa. Braudelova povijest Sredozemlja zapravo je usporedna povijest Sredozemlja i prostora (bližih ili daljih) koji ga okružuju. Pažnja autora pritom je podjednako usmjerena i na strukture i na konjunkturu svakoga od njih. Jadran i jadranski prostor, odnosno njegovo kontinentalno zaleđe (zaleđa) i u tom su kontekstu, sukladno svome geopolitičkom značaju, također valorizirani na primjeren način (F. BRAUDEL 1997, I: 183-238).

S obzirom na usku i izduženu formu Apeninskog poluotoka, jasno je da s dubokim kontinentalnim zaleđem istočne obale Jadrana korespondira uglavnom plitko kopneno zaleđe njegove zapadne obale. Duboko zaleđe zapadnog Jadrana južno od rijeke Po osim Apeninskog poluotoka u tom smislu mogu tvoriti isključivo Tirensko i Ligursko more, odnosno zapadno Sredozemlje. Riječ je prema tome, s geopolitičkog i historijsko-geografskog motrišta gledano, o svojevrsnom paradoksu, što se međutim

After all it was the center of conflicts (or some of them at least) on the Adriatic and Mediterranean before the Second World War (1940 – 1943) (D. ŠEPIĆ 1970; M. THOMPSON 2008: 48, 50, 55, 552; P. G. HALPERN 2000: 96).

5.

THE ADRIATIC AND DEEP HINTERLANDS – AREAS OF INTEGRATIONS AND DISINTEGRATIONS

It has already been emphasized that the history of the Braudel’s Mediterranean often “overflows” its narrow, geographically strictly defined boundaries. In an attempt to explain mechanisms and dynamics of certain events and processes (mostly conjunctures with economic significance) related to the Mediterranean during the reign of Philip II in the spirit of the structuralist theory, Braudel exhibits interest in their final manifestations but he also tries to discover and explain their causes and course. They are often related to events and processes which have origin in historical movements in the depths of the European, Asian and African continent, i.e. in the areas referred to as the “widest Mediterranean” by Braudel. His Mediterranean in that sense is intercontinental and interoceanic space often resounding with echoes of distant and unknown lives and destinies. Another important determinant of his work is interrelatedness of the Mediterranean history with threads of European and world history. Therefore there are frequent digressions about the events far from “classical” Mediterranean boundaries. Braudel’s history of the Mediterranean is actually a parallel history of Mediterranean and areas (close or distant) surrounding it. Author’s attention in the process is directed at both structures and conjunctures of each of them. The Adriatic and the Adriatic area, that is its continental hinterland (hinterlands), were valorized in that context in an appropriate way and in accordance with their geopolitical importance (F. BRAUDEL I, 1997: 183-238).

Considering the narrow and elongated form of the Apennine Peninsula it is clear that mostly shallow inland of its western coast corresponds to the deep continental hinterland of the eastern Adriatic coast. Deep hinterland of the western Adriatic south of the river Po can encompass, in addition to the Apennine Peninsula, only the Tyrrhenian and Ligurian Sea, i.e. western Mediterranean. This is a kind of paradox from the geopolitical and historical-geo-

itekako odrazilo na razvoj političkih i ekonomskih prilika na Jadranu tijekom njegove povijesti. Ne čudi stoga da je Španjolska Filipa II. posredstvom svojih apeninskih satelita (Milanskog Vojvodstva, Napuljskog Kraljevstva pa i Papinske Države) politički i vojno silno angažirana u Italiji 16. stoljeća i da u Španjolskoj postoji bojazan da Filip i njegovi savjetnici neće biti sigurni ni u Španjolskoj ako dignu ruke od Italije (*Povijest Venecije*, sv. 2, 2007: 70-72, 84).

Pravo se kontinentalno zaleđe Jadrana međutim nalazi u Padskoj nizini, prialpskom i prekoalpskom te dinarskom i prekodinarskom prostoru. Kao što su Otrantska vrata oduvijek bila vrata Europe prema Sredozemlju i Levantu, jednako je tako alpsko-jadransko područje sa svojim planinskim tjesnacima oduvijek bilo koridor koji je to isto Sredozemlje vodio prema njezinoj, s obzirom na ekonomski, pa i kulturni potencijal, dinamičnoj unutrašnjosti. Prvi koji su "profitirali" od spoznaje da geostrategija svake ozbiljne sredozemne sile mora težiti osiguranju kontrole ne samo nad morem i primorjem nego i nad prostorom njegova dubokog zaleđa (prvenstveno europskog) bili su stari Rimljani. Poraz Ilirskog Kraljevstva u Prvom i Drugom ilirskom ratu (229. i 219. pr. Kr.), odnosno slom kartaške sredozemne talasokracije u Drugom punskom ratu (218. – 201. pr. Kr.) u tom smislu gotovo vremenski interferiraju s početkom vojnih akcija čiji je cilj bio pokoravanje i osvajanje Cisalpinske Galije, odnosno Padske nizine (201. pr. Kr.). Do konačne pacifikacije Jadrana i Sredozemlja u vrijeme Oktavijana Augusta u 1. st. pr. Kr. rimski je prodor u dubinu europskog kontinenta već dosegao i prekoalpsku (transalpinsku) Galiju, Britaniju i Germaniju (W. V. HARRIS 2008: 107-118; C. HIGNETT 1932: 550-572).

Povijest se u tom, kao i u slučaju "prvih" nadmetanja za kontrolu nad Otrantskim vratima i glavnim jadranskim prometnim i trgovačkim koridorima, ponavljala i stoljećima poslije. Dodiri i prožimanja kontinentalna staroga svijeta na mletačkim lagunarnim sprudovima te u još većoj mjeri dodiri i prožimanja Sredozemlja s dubokim prekoalpskim zaleđem na području Veneta (Terraferma), Furlanije, Trenta, Lombardije i Torina plijene osobito Braudelovu pažnju. Kao i u drugim dijelovima Sredozemlja, i ovdje visoki planinski masivi (Alpe) predstavljaju gotovo nepremostivu prirodnu prepreku između europskog sjevera i juga. Međutim, blizina Jadrana bila je dovoljan razlog da se takva prepreka naposljetku uspješno premosti. Nastojanja usmjerena u tom pravcu nužno su povezana s

geographical standpoint, which was however, strongly reflected on the development of the political and economic circumstances on the Adriatic throughout its history. Therefore it is not surprising that Spain of Philip II was engaged politically and militarily in Italy in the 16th century through mediation of its Apennine satellites (Duchy of Milan, Kingdom of Naples and even Papal State) and that there was fear in Spain that Philip and his counselors would not have been safe even in Spain if they had given up Italy (*Povijest Venecije*, sv. 2, 2007: 70-72, 84).

Genuine continental hinterland of the Adriatic is actually located in the Po Valley, Alpine and trans-Alpine, and Dinaric and trans-Dinaric regions. As the Strait of Otranto had always been the gate of Europe towards the Mediterranean and Levant, the Alpine-Adriatic region with its mountain gorges has always been a corridor which led that same Mediterranean to its dynamic interior, considering its economic and cultural potential. The first ones to benefit from the insight that geostrategy of each serious Mediterranean force must aspire to ensure control not only over the sea and the littoral but also the area of its deep (primarily European) hinterland were the ancient Romans. Defeat of the Illyrian Kingdom in the First and Second Illyrian War (229 and 219 BC) as well as the collapse of the Carthaginian Mediterranean thalassocracy in the Second Punic War (218 – 201 BC) almost interfere chronologically with the beginning of military actions whose aim was to subdue and conquer Cisalpine Gaul, i.e. the Po Valley (201 BC). By the time of final pacification of the Adriatic and the Mediterranean during the reign of Octavian Augustus in the 1st century BC, Roman penetration into the depth of the European continent already reached Transalpine Gaul, Britannia and Germania (W. V. HARRIS, 2008: 107-118; C. HIGNETT 1932: 550-572).

History repeated itself in this instance and for centuries later, akin to the "first" competitions for control over the Strait of Otranto and main Adriatic travelling and merchant corridors. Contacts and interactions of the old world continents on the Venetian lagoon dunes and even more pronounced contacts and interactions of the Mediterranean with deep trans-Alpine hinterland in the regions of Veneto (Terraferma), Friuli, Trento, Lombardy, and Turin are particularly interesting to Braudel. As in the other parts of the Mediterranean, high mountain ranges (Alps) represent an almost unsurmountable natural barrier between the European north and south. However vicinity of the Adriatic was motivating enough to overcome that barrier.

usporednim nastojanjem tadašnjih velikih europskih i sredozemnih sila (Venecije, Genove, Svetoga Rimskog Carstva, Habsburške Monarhije, Španjolske i Francuske) da na spomenutom prostoru što učinkovitije osiguraju svoje geostrateške i ekonomske interese. Povijest Jadrana i njegova prialpskog i prekoalpskog zaleđa tijekom 16. stoljeća stoga je podjednako obilježena ujedinjujućim konjunkturalnim procesima, temeljenim na intenzivnim trgovačkim, intelektualnim i diplomatskim gibanjima duž trasa uhodanih alpskih koridora poput Brennera, Sankt Gottharda i drugih, kao i borbama i ratovima spomenutih sila za prevlast nad njima i uopće nad prialpsko-jadranskim prostorom (četverokut Venecija – Milano – Genova – Firenza u kojem Braudel ispravno prepoznaje “sredozemno središte” Europe 15. i 16. stoljeća) (BRAUDEL 1997, I: 215-219, 223-224, 420-421; *Povijest Venecije*, sv. 2, 2007: 27-38, 63-74, 83-94, 107-134).

U tom je smislu i ujedinjena Kraljevina Italija tijekom druge polovice 19. i prve polovice 20. st. ulagala goleme vojne i diplomatske napore da konačno ovlada Trentinom, južnim Tirolom i Brennerom, Goricom, Gradiškom, Trstom i Primorskom oblašću te Istrom koji su se sve do 1918. nalazili u sastavu Austro-Ugarske Monarhije. Nakon izbijanja Prvoga svjetskog rata ta su područja uz ona u Dalmaciji, Albaniji i Grčkoj bila predmet političke trgovine i cjenkanja između Kraljevine Italije s jedne i Trojnog saveza i sila Antante s druge strane. Talijanska ih je diplomacija naposljetku “osigurala” sklapanjem tajnoga Londonskog ugovora 1915. Njegova je provedba u budućnosti bila uvjetovana ulaskom Italije u rat na strani Antante, odnosno otvaranjem Sočanskog, a možemo slobodno reći i “alpsko-jadranskog bojišta”. Talijanska jadransko-sredozemna strategija očito je počivala na odavno poznatoj premisi najučinkovitije geostrateške eksploatacije Jadrana – osigurati istovremenu kontrolu Otranta i alpskih prijevoja. Jer, dokle god je Austro-Ugarska jednom nogom bila osvojena na alpskom i sjeverno-jadranskom prostoru (luka ratne mornarice u Puli), a drugom na južnom dijelu istočne jadranske obale (luka ratne mornarice u Kotorskom zaljevu), talijanski su planovi o uspostavi dominacije nad Jadranom i Sredozemljem bili obična tlapnja. (D. ŠEPIĆ 1970).

S druge se pak strane odnos Jadrana i njegova istočnog i sjeveroistočnog zaleđa, osobito nakon sloma koncepcije jedinstvenoga Rimskog Carstva tijekom kasne antike, u odnosu na prijašnje stanje umnogome promijenio. U tom se kontekstu dotada dominantni integrativni procesi na Jadranu i u

These attempts are necessarily related to parallel tendencies of the great European and Mediterranean forces of the time (Venice, Genua, Holy Roman Empire, Habsburg Monarchy, Spain and France) to ensure their geostrategic and economic interests in the mentioned region. History of the Adriatic and its Alpine and trans-Alpine hinterland during the 16th century is marked with unifying conjunctural processes, based on intensive merchant, intellectual and diplomatic movements along the routes of the established Alpine corridors such as Brenner, Sankt Gotthard and others, as well as battles and wars of the mentioned forces for control over these positions and control in general over the Alpine-Adriatic region (quadrangle Venice – Milan – Genua – Florence, in which Braudel correctly recognized “Mediterranean center” of Europe in the 15th and 16th centuries) (BRAUDEL 1997, I: 215-219, 223-224, 420-421; *Povijest Venecije*, sv. 2, 2007: 27-38, 63-74, 83-94, 107-134).

In that regard the united Kingdom of Italy invested intensive military and diplomatic efforts during the second half of the 19th century and first half of the 20th century to conquer Trentino, southern Tyrol and Brenner, Gorica, Gradiška, Trieste, Slovene Littoral and Istria which belonged to the Austro-Hungarian Monarchy until 1918. After the First World War broke out these regions alongside those in Dalmatia, Albania and Greece were objects of political trade and bargaining between the Kingdom of Italy on one side and the Triple Alliance and the Triple Entente on the other. The Italian diplomacy finally “ensured” these regions through secret Treaty of London from 1915. Its execution in the future was conditioned by Italy’s joining the Entente forces in the war, in other words by opening the Isonzo Front, and we can also say “Alpine-Adriatic front”. Italian “Adriatic-Mediterranean” strategy evidently was based on well-known premise of the most efficient geostrategical exploitation of the Adriatic – to ensure simultaneous control of Otranto and the Alpine passes. As long as Austria-Hungary rested on Alpine and northern Adriatic region (navy port in Pula) with one foot, and on the southern segment of the eastern Adriatic coast (navy port in the Bay of Kotor) with the other, Italian dreams of dominance over the Adriatic and Mediterranean were just an illusion (D. ŠEPIĆ 1970).

On the other hand relations of the Adriatic and its eastern and north-eastern hinterland, particularly after the breakdown of the unified Roman Empire concept during Late Antiquity, changed significantly in comparison to previous situation. In that context

njegovu zaleđu sve češće izmjenjuju s trendovima njihova međusobnog udaljavanja i dezintegracije. Jedan od razloga pojave sve izraženijih tendencija “zatvaranja” istočne jadranske obale političkim, društveno-gospodarskim i kulturnim strujanjima iz unutrašnjosti vjerojatno treba tražiti u permanentnoj napetosti koja je proizlazila iz međusobno suprotstavljenih geopolitičkih koncepcija starih i novih jadranskih talasokrata (Bizant i Venecija) i država (tzv. sklavinija) koje se tijekom ranoga srednjeg vijeka formiraju tik do istaknutih romanskih komuna na tom području (Zadar, Trogir, Split, Dubrovnik i dr.). Drugim riječima rečeno, geopolitičkom imperativu Bizanta i Venecije da po svaku cijenu uspostave i zadrže vlast nad istočnom jadranskom obalom suprotstavila se sve izraženija potreba država u njezinu neposrednom zaleđu (u prvom redu hrvatske kneževine i znatno poslije Dubrovačke Republike) da i same postanu dionici lokalnih jadranskih i globalnih sredozemnih političkih i ekonomskih zbivanja i procesa. Premda Venecija na ništa manji otpor (Papinske Države i Napuljskog Kraljevstva) nije nailazila ni na zapadnoj jadranskoj obali (dva neuspjela pokušaja da se “ukotvi” u Apuliji), prednosti koje je za sigurnost plovidbe od najstarijih vremena imala istočna obala bile su daleko veće te su proporcionalno tome iziskivale i daleko veći politički i vojni angažman. Dovoljno je prisjetiti se napetosti koje su tijekom ranoga i razvijenoga srednjeg vijeka s vremena na vrijeme eskalirale i u otvorene ratove između Mletačke Republike s jedne te Hrvatskog Kraljevstva, Neretvanske Kneževine, Šubića i Anžuvina s druge strane. U tom je smislu znakovito promišljanje Tomislava Raukara da je “čitavo hrvatsko srednjovjekovlje najdublje usmjereno prema jadranskom prostoru i Mediteranu”. Ono je naime posve u skladu s činjenicom da je hrvatska srednjovjekovna država, u geopolitičkom smislu stiješnjena između Jadrana i njegova dubokog zaleđa, bila središte integracijskih silnica na tom prostoru (*Povijest Venecije*, sv. 2, 2007: 35, 37; T. RAUKAR 1997: 20-23, 43-49).

U odnosu na često burne faze integracije i dezintegracije jadranskoga obalnog pojasa i njegova neposrednog (“plitkog”) zaleđa za vladavine Trpimirovića tijekom 9., 10. i 11. stoljeća, “uključivanje Slavonije u opseg rane hrvatske povijesti uglavnom se događa u tišini ... tišini života što je na tom prostoru proticao bez dramatičnih prijeloma, možda u nekim razdobljima i bez čvršće organizirane vlasti”. Budući da se “Panonska ravnica nalazila po-dalje od prostora na kojemu su se sukobljavala dje-

previously dominant integrative processes on the Adriatic and in its hinterland started to alternate with trends of their distancing and disintegration. One of the reasons of the appearance of more pronounced tendencies of “closing” of the eastern Adriatic coast towards political, socio-economic and cultural influences from the interior should be sought in permanent tension coming out of opposing geopolitical concepts of the old and new Adriatic thalassocrats (Byzantium and Venice) and states (“Sclaviniae”) which were formed next to the prominent Romanic communes in this region (Zadar, Trogir, Split, Dubrovnik, etc.). In other words, geopolitical imperative of Byzantium and Venice to establish and retain power over the eastern Adriatic coast at any cost was opposed by pronounced aspiration of the states in its immediate hinterland (primarily the Duchy of Croatia and much later the Republic of Ragusa) to become participants of the local Adriatic and global Mediterranean political and economic events and processes. Although Venice had to deal with just as strong resistance (of the Papal State and the Kingdom of Naples) on the western Adriatic coast (two unsuccessful attempts to “anchor” itself in Apulia), advantages in the safety of sailing on the eastern Adriatic coast were much bigger and accordingly they demanded more intensive political and military efforts. Suffice it to mention tensions during the Early and Advanced Middle Ages which occasionally escalated into open wars between the Republic of Venice on one hand and the Kingdom of Croatia, Duchy of Neretva, Šubić dynasty and Angevins on the other hand. In that sense statement of Tomislav Raukar that the “entire Croatian Middle Ages period is directed most intensively towards the Adriatic and Mediterranean” seems very interesting. It is in complete accordance with the fact that the Croatian medieval state, squeezed between the Adriatic and its deep hinterland in geopolitical terms, was a center of integrational lines of force in that region (*Povijest Venecije*, sv. 2, 2007: 35, 37; T. RAUKAR 1997: 20-23, 43-49).

In relation to often tumultuous phases of integration and disintegration of the Adriatic littoral and its immediate (“narrow”) hinterland during the rule of the Trpimirović dynasty during the 9th, 10th and 11th centuries “integration of Slavonia into the scope of the early Croatian history mostly happened in silence ... silence of life which flew in that region without dramatic breaks, in some periods perhaps even without firmly organized central power”. Since the “Pannonian plain was situated at some distance from the region where activities of great forces of the

lovanja velikih sila rane europske/mediteranske povijesti”, i njezin je geopolitički utjecaj na političke i društveno-gospodarske prilike na Jadranu tijekom ranoga srednjeg vijeka bio osjetno slabiji u odnosu na sve veći utjecaj njegova prijalpskog i prekoalpskog zaleđa koje od Karolinga preko Otona pa do Hohenstaufenaca uvijek ozbiljno računa s Italijom i Sredozemljem. Dinamika udaljavanja istočne jadranske obale od širega panonsko-podunavskog prostora dosegla je tijekom srednjeg vijeka vrhunac u doba vladavine ugarsko-hrvatske dinastije Arpadovića u 12. i 13. stoljeću. Budući da se središte njihove države (Ugarsko-hrvatskog Kraljevstva) nalazilo duboko u panonskom prostoru, “s gledišta Arpadovića ostanak u Panoniji bio je prirodan i jedino moguć.” Zbog toga su, čak i onda kada su “u nekim razdobljima 12. stoljeća svojim političkim zamislama napuštali regionalni, panonski prostor”, njihove geopolitičke koncepcije bile daleko od Jadrana i Jadrana od njih. U odnosu na Anžuvince koji će ih na samom prijelazu 13. u 14. stoljeće naslijediti na ugarsko-hrvatskom prijestolju (u čemu su nemale zasluge imali Šubići!), a čiji se “politički obzor protezao od sjevera do juga Europe, od Baltika do južne Italije”, Arpadovići su uglavnom bili i ostali manje više “lokalna dinastija” (T. RAUKAR 1997: 64-66, 73-82).

Nedostatak šire jadranske, sredozemne i europske vizije Arpadovića u velikoj je mjeri pogodovao sazrijevanju i ostvarenju geopolitičke vizije Mletačke Republike. Jadran (zapravo istočna jadranska obala) je u tom smislu bio “najosjetljivija” dionica važnoga sredozemnog koridora koji je preko Venecije povezivao Europu, Aziju i Afriku, odnosno kralježnica mletačke globalne pomorsko-ekonomske strategije. S tim u skladu, Braudel zaključuje da Veneciju nikada osobito nije zanimao “Balkan”⁵ kao

early European/Mediterranean history confronted”, its geopolitical influence on political and socio-economic circumstances on the Adriatic during the Early Middle Ages was much weaker in relation to growing influence of its Alpine and trans-Alpine hinterland which counted on Italy and Mediterranean very seriously from the Carolingians, over Otto to the Hohenstaufen dynasty. Dynamics of distancing of the eastern Adriatic coast from the wider Pannonian-Danubian region reached its peak in the Middle Ages during the reign of the Arpads in the 12th and 13th century. Since the center of their state (Hungarian-Croatian Kingdom) was situated deep in the Pannonian area “staying in Pannonia was natural and only possible from the standpoint of the Arpads”. That is why even when they “in certain periods of the 12th century left regional, Pannonian area in their political ideas”, their geopolitical concepts were far from the Adriatic and the Adriatic was far from them. In relation to the Angevins which will inherit the Arpad dynasty at the transition from the 13th to 14th century on the Hungarian-Croatian throne (which had much to do with the Šubić family!), and whose “political horizon spread from north to south of Europe, from the Baltics to southern Italy”, the Arpads were and remained more of a “local dynasty” (T. RAUKAR 1997: 64-66, 73-82).

Lack of wider Adriatic, Mediterranean and European vision of the Arpads was convenient for maturing and achieving geopolitical vision of the Republic of Venice. Adriatic (more precisely eastern Adriatic coast) was “the most sensitive” segment of an important Mediterranean corridor which connected Europe, Asia and Africa via Venice, that is it was the backbone of the Venetian global maritime-economic strategy. Accordingly Braudel concludes that Venice was never interested in the “Balkans”⁵

5 Sukladno geografskoj definiciji pojma poluotok znanstveno je neutemeljena upotreba “termina” Balkanski poluotok, odnosno Balkan, za označavanje površinom znatnoga kopnenog prostora omeđenog Jadranskim i Jonskim morem na zapadu, Egejskim morem na jugu, Crnim morem na istoku te (imaginarnom) crtom Trst – Odesa na sjeveru. U tom smislu u Balkan spada tek prostor smješten južno od planine Balkan, odnosno današnje Grčke te dijelom Albanije i Makedonije. Na žalost takvoj, ne samo kulturnoj nego i geografskoj determinaciji spomenutog prostora i danas pribjegavaju pojedini domaći i strani znanstvenici. Pogrešne percepcije Balkanskog poluotoka na kraju krajeva nije pošteđeno ni Braudelovo djelo. U njemu se, konačno, na više mjesta citira srpski geograf Jovan Cvijić, čiji je doprinos po tom pitanju bio izuzetno velik. U najboljem slučaju granica između balkanskog i nebalkanskog prostora za Braudela je poprilično rastezljiv pojam (F. BRAUDEL 1997, I: 48-49 i dr.; M. SLUKAN ALTIĆ 2011).

5 In accordance with the geographic definition of the term peninsula, there is no scientific foundation for use of the “term” Balkan Peninsula, i.e. Balkans for denoting rather large tract of land bordered with the Adriatic and Ionian Seas in the west, Aegean Sea in the east, Black Sea in the east and (imaginary) line Trieste – Odessa in the north. In that sense the Balkans belongs to the area situated south of the Balkan mountain, i.e. present-day Greece and partially Albania and Macedonia. Unfortunately such not only cultural but also geographical determination of the mentioned area is still used by certain domestic and foreign authors. Incorrect perceptions of the Balkan Peninsula can be found in the Braudel’s work as well. Braudel cites Serbian geographer Jovan Cvijić repeatedly as his contribution in that regard was exceptional. At best, the boundary between the Balkan and non-Balkan area is quite a broad term. (F. BRAUDEL 1997, I: 48-49 i dr.; M. SLUKAN ALTIĆ 2011).

periferni prostor europske kontinentalne jezgre (Braudel naglašava uključenost “Balkana” u kontinentalnu trgovačku trasu Gdanjsk – Carigrad), nego Levant i lombardsko-alpski pojas kao nodalne točke sredozemne ekonomije tog doba. Ako je fokus povremeno ipak i bio stavljen na Balkan, tada su uzroci tome u prvom redu bili geostrateške naravi, odnosno povezani s pokretima osmanskih trupa u jadranskom zaleđu, koje uostalom nerijetko sinkronizirano djeluju s osmanskim flotom. Ne treba smetnuti s uma ni lucidna promišljanja Josipa i Nede Roglić, koji su odavno uočili prirodno geografske i geostrateške prednosti karavanskih putova u dubrovačkom zaleđu u odnosu na putove u zaleđu sjeverne i srednje Dalmacije. (F. BRAUDEL 1997, I: 207-213; II: 402-405; L. ČORALIĆ 1997: 129-140; J. ROGLIĆ – N. ROGLIĆ 1967).

Jedan od činitelja koji su od kraja srednjeg vijeka također doprinijeli udaljavanju i sukobljavanju istočne jadranske obale s njezinim zaobaljem vjerojatno je bio prodor islama te s njim povezanih novih i na spomenutom prostoru do tada nepoznatih društvenih, ekonomskih i kulturnih tekovina, kao i sve naglašenija vojna uloga nomadskih (martoloških) vlaških zajednica. Jadranski je prostor naglim upadom Osmanlija u njegovo zaleđe u tom smislu doživio ne samo geopolitički nego i civilizacijski šok, s obzirom na posljedice možda i teži od onoga koji je pretrpio tijekom “velikih seoba naroda” od 4. do 10. stoljeća. Braudelova studija, dakako, jasno upućuje na to da glavni uzrok konfrontiranja istočne jadranske obale i njezina zaleđa tijekom 16. stoljeća zapravo treba tražiti u temeljito poljuljanim geopolitičkim odnosima na Sredozemlju. Ključni su činitelji u tom smislu agresivna pomorska politika Osmanskog Carstva koja ide za tim da Mletačku Republiku posve potisne sa Sredozemnog mora, odnosno nastojanja (manje-više uspješna) Mlečana da se tom i takvom pokušaju svim silama suprotstave. Odnosi Mlečana i Osmanlija na uskoj priobalnoj crti duž istočne jadranske obale često su stoga opterećeni dugim sjenama njihovih međusobnih sukoba na dalekoj sredozemnoj pučini. Venecija zbog toga svoje istočnojadranske posjede (zapravo gradove-utvrde) u manjoj mjeri tretira kao točke kontakata s njihovim prirodnim zaleđem (koje u tom trenutku uglavnom zaobilaze konjunkturane silnice ekonomskih procesa u kontinentalnoj Europi), a u većoj mjeri kao točke obrane. Ne čudi stoga da Braudel spomenuta jadranska (ali i jonska i egejska) uporišta naziva “mletački limes”. Njegova je jedina uloga ta da Mlečanima omogućiti zaštitu najprikladnijega pomorskog puta

as peripheral area of the European continental core (Braudel emphasizes inclusion of the “Balkans” into the continental merchant route Gdansk – Istanbul), but in the Levant and Lombardian-Alpine zone as nodal points of the Mediterranean economy of the time. If the focus was on the Balkans occasionally, the reasons therein were primarily geostrategic, that is related with the moves of the Ottoman troops in the Adriatic hinterland which were often synchronized with the Ottoman fleet. We should also have in mind lucid ideas of Josip and Neda Roglić who noticed natural geographical and geostrategical advantages of the caravan roads in the Dubrovnik hinterland in relation to the roads in the hinterland of northern and central Dalmatia. (F. BRAUDEL 1997, I: 207-213; II: 402-405; L. ČORALIĆ 1997: 129-140; J. ROGLIĆ – N. ROGLIĆ 1967).

One of factors at the end of the Middle Ages which contributed to distancing and confronting of the eastern Adriatic coast with its hinterland was probably penetration of Islam and related new social, economic and cultural phenomena, previously unknown in this region, as well as more pronounced military role of nomadic (martolos) Vlach communities. The Adriatic region underwent not only a geopolitical but also a civilizational shock when the Ottomans invaded its hinterland, perhaps even stronger than the one during the “Migration Period” from the 4th to 10th centuries, considering the consequences. Braudel’s study clearly indicates that the main cause of confrontations of the eastern Adriatic coast and its hinterland during the 16th century should be sought in deeply disrupted geopolitical relations on the Mediterranean. Crucial factors in that regard were the aggressive naval policy of the Ottoman Empire in an attempt to expel the Republic of Venice from the Mediterranean Sea, and Venetian efforts (successful more or less) to resist these attempts. Relations of the Venetians and the Ottomans on a narrow coastal line along the eastern Adriatic coast were often burdened with long shadows of their conflicts on the distant Mediterranean open sea. Therefore Venice treated its eastern Adriatic possessions (actually cities fortresses) less as points of contact with their natural hinterland (which was skipped for the most part at the time by conjunctural lines of force of economic processes in continental Europe), and more as points of defense. It is not surprising that Braudel referred to the mentioned Adriatic (and Ionian and Aegean) strongholds as the “limes of Venice”. Its only role was to provide protection to Adriatic sailing route, the most convenient route for the Venetians. This route led directly to

duž Jadrana, puta koji je vodi u otvoreno Sredozemlje na kojem Venecija istovremeno i trguje i ratuje (M. ANČIĆ 1998: 2, 18; F. BRAUDEL 1997, II: 207-208).

Kada je pak u pitanju valorizacija povijesne uloge obalnog dijela Hrvatskog primorja, odnosno istočnoga kvarnerskog zaleđa i podunavsko-sjevernojadranskog koridora, potrebno je istaknuti da je ona sve do 18., odnosno do druge polovice 19. stoljeća u kontekstu ukupne jadranske geopolitike zapravo bila minorna. Tome je svakako doprinio "njen periferni položaj u odnosu na vodeće jadranske luke i glavni prometni sustav Jadrana", izuzetno strm krški reljef, poguban utjecaj bure na plovidbu u tom dijelu istočnojadranskog akvatorija te uopće stoljetna stiješnjenost i opkoljenost spomenutog područja mletačkim posjedima u Istri, Kvarneru i Dalmaciji. Zbog te je okolnosti Frankopanima te, nakon njihove fizičke i političke eliminacije, Habsburgovcima kao gospodarima njegove obale i neposrednoga gorsko-kotarskog i ličkog zaleđa pristup otvorenom moru, pa samim time i snažniji jadranski angažman, praktično ostao onemogućen sve do propasti Mletačke Republike 1797., odnosno Napoleonove vladavine 1815. (V. ROGIĆ 1982: 140-148; M. KOZLIČIĆ – J. FARIČIĆ – S. UGLEŠIĆ 2012: 45-46).

Za razliku od situacije u Mletačkoj Dalmaciji, gdje se izvor ugroze najčešće nalazio u kontinentalnom zaleđu, u slučaju Kvarnera i Podvelebitskog kanala nad kojima Venecija, unatoč povremenim pokušajima, nikada nije uspjela ostvariti kontrolu,⁶ potencijalna se opasnost u vidu senjskih uskoka dugo vremena nalazila na samoj obali. S obzirom na uskočku prijetnju, odnosno stoljetno habsburško (austrijsko) – mletačko (talijansko) nadmetanje oko dominacije nad Jadranom, Venecija se kao njegova stvarna gospodarica zadovoljila poduzimanjem povremenih ratnih akcija i pomorske blokade u reljefnom pogledu ionako izoliranoga Hrvatskog primorja. Radikalno izmijenjena geopolitička konstelacija snaga na Jadraniu i u njegovu sjeveroistočnom zaleđu, koja je nastupila po oslobođenju Pannonske nizine i srednjeg Podunavlja od osmanske vlasti krajem 17. i početkom 18. stoljeća, kao i izgradnja suvremenih kopnenih i željezničkih magistrala (ceste Karolina, Jozefina i Lujzijana te željeznička pruga Budimpešta – Rijeka) tijekom 18. i

the open Mediterranean where Venice traded and fought at the same time (M. ANČIĆ 1998: 2, 18; F. BRAUDEL 1997, II: 207-208).

As for the valorization of the historical role of the coastal segment of the Croatian Littoral i.e. eastern hinterland of Kvarner and Danubian - northern Adriatic corridor it is necessary to emphasize that, in context of the entire Adriatic geopolitics, it was minor until the 18th i.e. second half of the 19th century. This definitely had to do with "its peripheral position in relation to the leading Adriatic ports and the main transport system of the Adriatic", exceptionally steep karst relief, pernicious effect of bora on sailing in that part of the eastern Adriatic maritime zone and generally the fact that mentioned region was squeezed and surrounded with the Venetian possessions in Istria, Kvarner and Dalmatia. Therefore the Frankopans and, after their physical and political elimination, the Habsburgs as masters of the sea coast and its immediate hinterland in Gorski Kotar and Lika, practically did not have an approach to open sea, which prevented more intensive Adriatic engagement until the fall of the Republic of Venice in 1797, that is Napoleon's reign in 1815 (V. ROGIĆ 1982: 140-148; M. KOZLIČIĆ – J. FARIČIĆ – S. UGLEŠIĆ 2012: 45-46).

As opposed to situation in Venetian Dalmatia where sources of dangers were usually in the continental hinterland, in case of Kvarner and Velebit Channel, which were never controlled by Venice despite occasional attempts,⁶ potential threat embodied in the Uskoks from Senj had been present on the coast for a long time. Considering the threat from the Uskoks, i.e. centennial conflict of the Habsburgs (Austria) – and Venice (Italy) over the dominance over the Adriatic, Venice as its true master was content with occasional war actions and with the naval blockade of the Croatian Littoral (Hrvatsko primorje) region, which was already isolated in terms of relief. Radical changes in geopolitical constellation of the forces on the Adriatic and its north-eastern hinterland, which happened after the Pannonian plain and central Danubian region were liberated from the Ottoman power at the end of the 17th and beginning of the 18th century as well as construction of modern land roads and railways (roads Caroline, Josephine and Louisiana, and the railway Budapest – Rijeka) during the 18th and 19th centuries were

6 Venecija je u tom smislu određene ekonomske interese vidjela isključivo u neposrednom primorskom zaleđu u kojem su se nalazile ličke šume bogate drvom (A. M. GRUENFELDER 1997: 55).

6 In that regard Venice saw certain economic interests only in immediate coastal hinterland due to forests in Lika rich in wood (A. M. GRUENFELDER 1997: 55).

19. stoljeća u konačnici su bili katalizatori procesa tješnjeg povezivanja Hrvatskog primorja s panonsko-podunavskim prostorom u administrativno-upravnu i gospodarsku cjelinu. Mletačka je dominacija na Jadranu tada već bila na zalazu. S tim je u skladu i redefiniranje dotadašnje geopolitičke uloge širega dinarskog i panonsko-podunavskog zaleđa do kojeg će doći s uspostavom austrijske (austro-ugarske) dominacije na Jadranu u 19. stoljeću (V. ROGIĆ 1953: 47, 52-55, 59-61).

6.

ZAKLJUČAK

Zahvaljujući inovativnoj primjeni strukturalističke metode i multidisciplinarnom istraživačkom pristupu, radikalnom zaokretu u odnosu na dotadašnje poimanje prostora i vremena, visokom stupnju književnog talenta i erudicije, ali i dubini povjesničarske intuicije, Fernand Braudel postigao je to da njegovo kapitalno djelo *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II.* postane klasikom moderne francuske i uopće svjetske historiografije. Iz perspektive hrvatske povijesne znanosti djelo je važno i zbog toga jer se, sukladno širini (i dubini) autorovih pogleda, dotiče ne samo Jadrana nego i hrvatskoga kopnenog prostora. Štoviše, Jadranu je unutar prvog dijela studije – “Udio sredine” – posvećeno i posebno poglavlje. U njemu se povijest Jadrana u drugoj polovici 16. stoljeća promatra i tumači u kontekstu analize utjecaja geografsko-prostornih datosti (zemljopisni položaj, reljef, klima itd.) na njegovu geopolitičku ulogu u širim sredozemnim i europskim okvirima.

Takav Braudellov, umnogome geografsko-povijesni istraživački pristup nadahnuo je i ovaj rad. U njemu se nastoji utvrditi u kolikoj mjeri Braudellove geostrateške i geopolitičke opservacije o Jadranu i Sredozemlju u 16. st. mogu poslužiti kao manje-više trajne i univerzalno primjenjive geostrateške matrice (potke) jadranske povijesti. U tom se smislu može zaključiti da su oblik, prostorna orijentacija, klima i zemljopisni položaj Jadrana na karti Sredozemlja, Europe i svijeta, kao i reljefna obilježja obalnih prostora koji ga okružuju, oduvijek presudno utjecali na njegovu geostratešku eksploataciju.

U tom je smislu važno naglasiti da su se svi gospodari Jadrana tijekom povijesti služili manje-više istom geostrateškom matricom prema kojoj je kontrola nad istočnom jadranskom obalom (po-

catalysts for the process of connecting the Croatian Littoral with the Pannonian-Danubian region into an administrative and economic whole. The Venetian dominance on the Adriatic was already fading. Redefinition of the previous geopolitical role of the wider Dinaric and Pannonian-Danubian hinterland, which happened after Austrian (Austro-Hungarian) dominance was established on the Adriatic in the 19th century, is in accordance with such situation (V. ROGIĆ 1953: 47, 52-55, 59-61).

6.

CONCLUSION

Fernand Braudel succeeded in making his capital work “The Mediterranean and the Mediterranean World in the age of Philip II” a classic of modern French and general world historiography owing to innovative use of the structuralist method and multidisciplinary research approach, radical shift from the previous perception of space and time, high level of literary talent and erudition. From the perspective of the Croatian historical science this work is important because it deals, in accordance to the width (and depth) of the author’s views, with not only Adriatic but also Croatian inland. Furthermore, in the first part of the study the Adriatic was analyzed in a separate chapter entitled “The Role of the Environment”. In it the history of the Adriatic during the second half of the 16th century was observed and interpreted in the context of the analysis of influences of geographic and spatial characteristics (geographic position, relief, climate, etc.) on its geopolitical role in wider Mediterranean and European framework.

This work was inspired by Braudel’s research approach, which was in many ways geographical and historical. In it an attempt was made to determine to what extent can Braudel’s geostrategical and geopolitical observations on the Adriatic and Mediterranean in the 16th century be used as more or less permanent and universally applicable geostrategical matrixes (foundations) of the Adriatic history. In this regard we can conclude that form, spatial orientation, climate and geographic position of the Adriatic on the map of the Mediterranean, Europe and world had always affected its geostrategical exploitation decisively as well as relief characteristics of the coastal regions surrounding the Adriatic.

In that regard it is important to mention that all masters of the Adriatic throughout history used more or less identical geostrategical matrix in which

godnijom za plovidbu od zapadne), a napose nad krajnjim jadranskim točkama na jugu/jugoistoku (Otrantska vrata) i sjeveru/sjeverozapadu (tršćansko-akvilejsko-ravensko i venetsko područje), bila prvi korak prema postizanju jadranske talasokracije. Pritom je bilo poželjno da kontrola nad Jadranom korespondira s kontrolom alpsko-lombardsko-venetskog područja preko kojeg se spomenuti jadranski pomorski koridor prirodno nastavljao na kopnene prometnice dubokoga prekoalpskog zaleđa. Dosežući na taj način Europu, jadransko-alpski prometni koridor ujedno je dosezao i smisao svoga postojanja.

Istovremeno su uloga i utjecaj dubokoga panonsko-podunavskog zaleđa, odnosno središnjeg dijela južne Europe, što zbog nepovoljnih reljefnih i klimatskih obilježja obalnog i zaobalnog prostora koji ga dijeli od Jadranskog mora, što zbog nepovoljnih geopolitičkih i ekonomskih konstelacija (napose tijekom ranoga srednjeg i ranoga novog vijeka) na spomenutom prostoru, što zbog njegove geografski uvjetovane prometne i ekonomske orijentacije prema Crnom moru i Egejskom bazenu, u kontekstu globalne (sredozemne) geopolitike praktično sve do 19. stoljeća bili svedeni na minimum.

control over the eastern Adriatic coast (more convenient for sailing than the western one), and particularly over the peripheral Adriatic points in the south/south-east (Strait of Otranto) and north/north-west (regions of Trieste, Aquileia, Ravenna and Veneto) was the first step in achieving the Adriatic thalassocracy. In this process it was highly desirable that the control over the Adriatic corresponded to control over the Alpine-Lombard-Veneto region, over which mentioned Adriatic maritime corridor continued naturally on land roads of the deep trans-Alpine hinterland. In that way the Adriatic-Alpine corridor reached Europe reaching at the same time its *raison d'être*.

At the same time the role and influences of the deep Pannonian-Danubian hinterland i.e. central part of southern Europe were reduced to minimum in the context of global (Mediterranean) geopolitics practically until the 19th century due to unfavourable relief and climatic characteristics of the coastal region and its hinterland which separates it from the Adriatic Sea, as well as adverse geopolitical and economic constellations (in particular during the Early Middle Ages and Early Modern Period) in the mentioned region, and also due to its geographically conditioned transport and economic orientation towards the Black Sea and the Aegean Basin.

BIBLIOGRAFIJA / BIBLIOGRAPHY

- D. ABULAFIA, 2011 – David Abulafia, *The Great Sea: A Human History of the Mediterranean*, Oxford: Oxford University Press, 2011.
- M. ANČIĆ, 1999 – Mladen Ančić, Imperij na zalasku – Nestanak bizantske vlasti na istočnoj obali Jadrana u IX. stoljeću, *Radovi Zavoda povijesnih znanosti HAZU u Zadru*, 41, Zadar, 1999, 1-20.
- F. BRAUDEL, 1997 – Fernand Braudel, *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II., sv. I.-II.*, Zagreb: Antibarbarus, 1997.
- S. CIGLENEČKI, 2009 – Slavko Ciglenečki, Justinijano vo utvrđivanje Ilirika, *Archeologia Adriatica*, 3, Zagreb, 2011, 205-222.
- A. COPPOLA, 1993 – Alessandra Coppola, *Demetrio di Faro: Un protagonista dimenticato*, Problemi e ricerche di storia antica, 15, Roma: L'Erma di Bretschneider, 1993.
- H. COUTAU-BÉGARIE, 2000 – Hervé Coutau-Bégarie, Seapower in the Mediterranean from the Seventeenth to the Nineteenth Century, in: *Naval policy and strategy in the Mediterranean: past, present and future*, ed. J. B. Hattendorf), Frank Cass, London: Frank Cass, 2000, 30-47.
- S. ČAČE – L. ŠEŠELJ, 2005 – Slobodan Čače – Lucijana Šešelj, Finds from the Diomedes' sanctuary on the Cape Ploča: new contributions to the discussion about the Hellenistic period on the east Adriatic / Nalazi iz Diomedova svetišta na Rtu Ploča: novi prilozi raspravi o helenističkom razdoblju na istočnom Jadranu, u: *Illyrica Antiqua: Ob honorem Duje Rendić-Miočević: Radovi s Međunarodnog skupa o problemima antičke arheologije*, Zagreb, 6. – 8. XI. 2003., ed. Mirjana Sanader, Zagreb: Filozofski fakultet – Odsjek za arheologiju, 2005, 163-186.
- L. ČORALIĆ, 1997 – Lovorka Čoralić, *Put, putnici, putovanja, ceste i putovi u srednjovjekovnim hrvatskim zemljama*, Zagreb: AGM, 1997.
- S. FORENBAHER – T. KAISER, 1997 – Strašo Forenbaher – Timothy Kaiser, Palagruža, jadranski moreplovci i njihova kamena industrija na prijelazu iz bakrenog u brončano doba, *Opuscula Archaeologica*, 21, Zagreb, 1997, 15-28.
- GOLDSTEIN, I., 2005 – Ivo Goldstein, Funkcija Jadrana u ratu Bizantskog carstva protiv Ostrogota 535-555. godine, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 37, Zagreb, 2005, 23-34.
- A. M. GRUENFELDER, 1997 – Anna Maria Gruenfelder, Senj i rat protiv Uskoka, *Senjski zbornik*, 24, Senj, 1997, 49-84.
- P. G. HALPERN, 2000 – Paul G. Halpern, French and Italian Naval Policy in the Mediterranean, 1898-1945, in: *Naval policy and strategy in the Mediterranean: past, present and future*, ed. John B. Hattendorf, London: Frank Cass, 2000, 78-106.
- P. G. HALPERN, 2004 – Paul G. Halpern, *The Battle of the Otranto Straits: Controlling the Gateway to the Adriatic in World War I*, Bloomington: Indiana University Press, 2004.
- W. V. HARRIS, 2008 – William V. Harris, Roman expansion in the west, in: *The Cambridge Ancient History: Vol. VIII, Rome and Mediterranean to 133 B.C.*, eds. E. A. Astin – F. W. Walbank – M. W. Frederiksen – R. M. Ogilvie, London: Cambridge University Press, 2008, 107-162.
- C. HIGNETT, 1932 – Charles Hignett, The Conquest of Gaul, in: *The Cambridge Ancient History, Volume IX, The Roman Republic 133 – 44 B.C.*, eds. S. A. Cook – F. A. Adcock – M. P. Charlesworth, London: Cambridge at the University Press, 1932, 537-573.
- P. HORDEN – N. PURCELL, 2000 – Peregrine Horden – Nicholas Purcell, *The Corrupting Sea: A Study of Mediterranean History*, Oxford: Blackwell, 2000.
- B. KIRIGIN – A. JOHNSTON – M. VUČETIĆ – Z. LUŠIĆ, 2009 – Branko Kirigin – Alan Johnston – Marko Vučetić – Zvonimir Lušić, Palagruža – The Island of Diomedes – and Notes on Ancient Greek Navigation in the Adriatic, in: *A Connecting Sea: Maritime Interaction in Adriatic Prehistory*, ed. S. Forenbaher Oxford: Archaeopress, 2009, 137-155.
- M. KOMUŠANAC – S. ŠTERC, 2010 – Monika Komušanac – Stjepan Šterc, Historijska geografija – temeljni identitet geografske discipline, *Hrvatski geografski glasnik*, 72/2, Zagreb, 2010., 123-142.
- M. KOZLIČIĆ, 1990 – Mithad Kozličić, *Historijska geografija istočnog Jadrana u starom vijeku*, Split: Književni krug Split, 1990.
- M. KOZLIČIĆ, 2013 – Mithad Kozličić, Pomorske karte i plovidbeni priručnici istočnog Jadrana tijekom povijesti, *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea*, 1, Zadar, 2013, 171-1999.
- M. KOZLIČIĆ, 2013 – M. Kozličić, Veli rat i njegovo značenje u dužobalnim i prekomorskim plovidbama Jadranom u peljarima 17. – 20. stoljeća, u: *Veli Rat*, ur. A. Uglešić – J. Faričić Zadar, 2013, 251-279.
- M. KOZLIČIĆ – J. FARIČIĆ, 2004 – Mithad Kozličić – Josip Faričić, The significance of Sv. Andrija island on a sailing route across the Adriatic presented on old geographical maps, *Geoadria*, 9/1, Zadar, 2004, 33-49.
- M. KOZLIČIĆ – J. FARIČIĆ – S. UGLEŠIĆ, 2012 – Mithad Kozličić – Josip Faričić – Sanda Uglešić, Geografska osnova navigacije Velebitskim kanalom prema Senjskom peljaru iz 1639. godine, *Geoadria*, 17/1, Zadar, 2012, 45-71.
- R. MATIJAŠIĆ, 2009 – Robert Matijašić, *Povijest hrvatskih zemalja u antici do Dioklecijana*, Zagreb: Leykam internacional, 2009.
- G. NOVAK, 2004 – Grga Novak, *Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća*, Split: Marjan tisak, 2004.

- Povijest Venecije*, sv. 1, 2007 – *Povijest Venecije*, sv. 1, ur. Gherardo Ortalli – Giorgio Cracco – Gaetano Cozzi – Michael Knapton, Zagreb: Antibarbarus, 2007.
- Povijest Venecije*, sv. 2, 2007 – *Povijest Venecije*, sv. 2, ur. Gaetano Cozzi – Michael Knapton – Giovanni Scarbello, Zagreb: Antibarbarus, 2007.
- T. RAUKAR, 1997 – Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje*, Zagreb: Školska knjiga, 1997.
- V. ROGIĆ, 1953 – Veljko Rogić, Senj – prilog poznavanju položaja i regionalne funkcije, *Geografski glasnik*, 14-15, 1952.-1953., Zagreb, 1953, 47-64.
- V. ROGIĆ, 1982 – Veljko Rogić, *Regionalna geografija Jugoslavije: Prirodna osnova i historijska geografija*, Zagreb: Školska knjiga, 1982.
- J. ROGLIĆ – N. ROGLIĆ, 1967 – Josip Roglić – Nada Roglić, *Litoralizacija: prekretnički i perspektivan proces*, Split: Ekonomski institut Split, 1967.
- M. SLUKAN ALTIĆ, 2011 – Mirela Slukan Altić, Hrvatska kao zapadni Balkan – Geografska stvarnost ili nametnuti identitet?, *Društvena istraživanja*, 20/2, Zagreb, 2011, 401-413.
- M. SUIĆ, 1995 – Mate Suić, Bizantski limes na istočnoj obali Jadrana, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 35, Zagreb, 1995, 133-145.
- M. ŠAŠEL KOS, – Marjeta Šašel Kos, *Appian and Illyricum*, Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2005.
- D. ŠEPIĆ, 1970 – Dragovan Šepić, *Italija, Saveznici i jugoslavensko pitanje 1914. – 1918.*, Zagreb: Školska knjiga, 1970.
- M. THOMPSON, 2008 – Mark Thompson, *The White War: Life and Death on the Italian Front 1915-1919*, New York: Basic Books, 2008.
- M. ZANINOVIC, 1998 – Marin Zaninović, Država Demetrija Hvaranina i šibensko područje, u: *Područje Šibenske županije od pretpovijesti do srednjega vijeka: Znanstveni skup – Šibenik, 18. – 20. listopada 1995.*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, 19, ur. B. Čečuk, Zagreb: Hrvatsko arheološko društvo, 1998., 89-96.